

FAIR TRADE CENTER

I SAMMA FOTSPÅR?

EN GRANSKNING AV FYRA SKOBUTIKSKEDJORS HÅLLBARHETSARBETE

Innehåll

SAMMANFATTNING	5
INLEDNING	7
DEN GLOBALA SKOINDUSTRIN – FRÅN KUMLA TILL DONGGUAN	9
VERKTYG FÖR EN RENARE SKOINDUSTRI	14
SKOBUTIKSKEDJORNAS HÅLLBARHETSARBETE	18
DEICHMANN	18
EURO SKO GRUPPEN	21
NILSON GROUP AB	24
SCORETT	26
ANALYS – NÅGRA STEG PÅ VÄGEN MOT EN HÅLLBAR SKOINDUSTRI	31
REKOMMENDATIONER	35
APPENDIX 1	37
APPENDIX 2	39
KÄLLFÖRTECKNING	41

© **FAIR TRADE CENTER** augusti 2014

Charlie Aronsson

Fair Trade Center är en ideell förening som arbetar för en mer rättvis världshandel. Vi bevakar svenska företags handel med låglöneländer. Genom dialog, kampanjer och konsumentupplysning vill vi få företag att handla med respekt för människor och miljö. www.fairtradecenter.se

Detta material är helt eller delvis finansierats av SIDA, Styrelsen för Internationellt Utvecklingssamarbete. SIDA delar inte nödvändigtvis de åsikter som här framförs. Ansvaret är uteslutande författarens.

Layout: Lina Garemark

Omslagsbild: ©Oksana84 | Dreamstime.com - Traces And Footsteps On Asphalt Photo

Sammanfattning

”I samma fotspår?” är en granskning av de fyra största skobutikskedjorna som är verksamma i Sverige, rapporten är delvis en uppföljning av Rena Kläders rapport ”Hur skor vi oss?” från 2008. I rapporten tecknades bilden av en bransch som var i startgroparna med sitt hållbarhetsarbete. Ett av de granskade företagen hade ingen uppförandekod (Scorett). Två av företagen gjorde inga systematiska kontroller av sina leverantörskedjor (Euro Sko Gruppen och Scorett).¹ Förutom de tre skobutikskedjor som ingick i rapporten 2008 (Euro Sko Gruppen, Nilson Group AB och Scorett) ingår även tyska Deichmann i denna rapport.

Skoindustrin har precis som klädesindustrin lämnat Sverige och våra skor tillverkas idag till stor del i Asien. Kina dominerar som tillverkningsland, över 60 procent av alla skor tillverkas i landet. Skoindustrin har en komplicerad leverantörskedja med flera riskfyllda processer. En del i leverantörskedjan som uppmärksammats på senare år är läderindustrin. När den schweiziska organisationen Green Cross och amerikanska Blacksmith Institute 2012 listade de tio största miljöproblemen i världen hamnade garverier på plats fyra, en placering bakom gruvnäringen². Ingen av skobutikskedjorna utför systematiska kontroller av de garverier som tillverkar det läder deras märkesskor tillverkas av.

Endast ett av fyra företag använder en uppförandekod som har en skrivelse som innefattar levnadslön (Scorett). Även om alla skobutikskedjor som ingår i undersökningen är medvetna om problemet med löner som inte går att försörja sig på kan inget av företagen redovisa konkreta åtgärder för att verka för levnadslön. Ett viktigt instrument för att ta itu med bland annat löneproblematiken är utbildning av både fabriksledning och arbetare. En grupp som är särskilt utsatt och har ett stort behov av just utbildning är unga kvinnor som inte sällan är migranter. Endast ett av fyra företag (Scorett) redovisar åtgärder för att särskilt stödja denna grupp. Ett sätt för företaget att ta del av förstahandinformation från arbetarna är att säkerställa att arbetarna har tillgång till en säker klagomålsmekanism, endast ett företag erbjuder detta idag (Nilson Group AB).

---

1. Rena Kläder, Hur skor vi oss?, Andreas Lönnqvist och Niclas Rolander (2008)
2. Blacksmith Institute/ Green Cross: <http://www.worstpolluted.org/>

FAIR TRADE CENTER REKOMMENDERAR SKOBUTIKSKEDJORNA ATT:

- **Skriva in levnadslön i er uppförandekod**
- **Vidta konkreta åtgärder för levnadslön**
- **Utföra systematiska kontroller av garverier**
- **Säkerställa att era inköpsrutiner inte bidrar till kränkningar av arbetarnas rättigheter**
- **Verka för utbildningar i arbetarrepresentation.
Lyft särskilt fram unga kvinnor och migranter**
- **Säkerställa att arbetarna på era leverantörsfabriker har säkra klagomålsmekanismer**
- **Öka utbudet av miljövänliga skor**

Inledning

Fair Trade Center har tidigare granskat den svenska skoindustrin, senast 2008 i rapporten ”Hur skor vi oss?” (som medlem i nätverket Rena Kläder). Utgångspunkten då var att skoindustrin till skillnad från klädindustrin inte i samma utsträckning fått sitt hållbarhetsarbete granskat. Mycket riktigt gav också rapporten en bild av skobranschen som en omogen bransch som var i startgroparna vad gäller sitt hållbarhetsarbete.³ Den fältstudie Swedwatch genomförde på garverier i Indien och Pakistan 2009 bekräftade den bilden.⁴

SYFTE

Syftet med rapporten ”I samma fotspår?” är att visa de åtgärder skobutikskedjorna vidtagit vad gäller socialt ansvar i leverantörsledet sedan senaste granskningen 2008 samt uppmärksamma det arbete som kvarstår. Utifrån det syftet kommer rapporten utmynna i konkreta rekommendationer som Fair Trade Center hoppas leder till att skobutikskedjorna utvecklar sitt hållbarhetsarbete och på så sätt bidrar till att arbetsvillkoren för arbetarna i skoindustrin förbättras.

METOD

För att undersöka hur långt de fyra skobutikskedjorna kommit i sitt hållbarhetsarbete har Fair Trade Center valt att genomföra en enkätundersökning och en efterföljande uppföljningsintervju med den CSR-ansvarige på respektive företag. Frågorna i enkäten är uppdelade i sex avsnitt (enkäten är bifogad som appendix 1):

1. Allmänna frågor om företaget
2. Företagets uppförandekod
3. Uppföljning av de krav företagen ställer på leverantörerna
4. Hur företagen kommunicerar sitt hållbarhetsarbete
5. Företagens möjlighet att påverka
6. Miljömässigt ansvar

Det är viktigt att poängtera att rapporten främst bygger på företagens egna svar och att Fair Trade Center i denna studie inte utfört egna fältstudier. Frågorna i enkäten avser endast produktionen av skobutikskedjornas egna märken. Andelen egna varumärken av den totala försäljningen varierar mellan 35 (Euro Sko Gruppen) och 90 procent (Deichmann).

---

3. Rena Kläder (2008)

4. Swedwatch, Svenska skor ger spår i miljön, Maria Engvall (2009)

AVGRÄNSNING

Skoindustrin är en tillverkningsindustri som har stor påverkan på miljö och människor genom hela sin livscykel. Fair Trade Centers expertområde är först och främst sociala frågor och företagsansvar, därför är dessa frågor i fokus även i denna rapport.

Eftersom miljön är omöjlig att sära från hälsa och arbetsmiljö för arbetaren kommer rapporten även beröra miljöfrågor med sociala implikationer för arbetaren. En av de mest riskfyllda delarna i skoproduktionen är garvningen av djurhudar till läder. I processen exponeras arbetaren för en mängd kemikalier som till exempel krom. I sammansättningen av våra skor används en mängd skadliga substanser för limning och impregnering. I slutet av livscykeln är avfallshanteringen av skor ett allvarligt miljöproblem utan att direkt beröra förhållanden i produktionsländer. Därför kommer den delen av livscykeln inte specifikt behandlas i denna rapport. Det är dock självklart att en ren skoindustri i tillverkningsfasen innebär att våra skor lämnar ett mindre avtryck i slutet av livscykeln. Det är också viktigt att påpeka att det finns en mängd farliga processer inom skoindustrin som inte inkluderas i denna rapport, bland annat i produktionen av plastskor. Denna rapport kommer framförallt fokusera på tillverkningen av läderskor.

I urvalet av företag har vi valt de största skobutikskedjorna i Sverige. Vi har valt bort renodlade skomärken och inköpsorganisationer utan detaljistverksamhet. De fyra granskade skobutikskedjorna är inte bara återförsäljare utan tillverkar även skor under egna varumärken. Norska Euro Sko Gruppen och de svenska skobutikskedjorna Nilson Group AB och Scorett ingick i studien 2008, tillkommit har Deichmann som är en tysk kedja som är Europas största och har varit verksamma i Sverige sedan 2006. De kedjor som omfattas av rapporten utgör över en tredjedel av den svenska skomarknaden som var värd över nio miljarder svenska kronor 2013⁵.

---

5. Linda Hedström, Kanslichef Stil, mailkorrespondens (140328)

Den globala skoindustrin – från Kumla till Dongguan

Tiden då våra skor tillverkades hos den lokala skomakaren är för de flesta av oss för länge sedan förbi. Skotillverkningen har flyttat från den lokala skomakaren via industriell tillverkning i svenska städer som Kumla, Örebro och Värberg till Asien. Idag är Kina världens största skotillverkare. Våra skor påverkar människor och miljö genom hela sin livscykel. I detta kapitel presenteras en del av de mest riskfyllda steg som dina skor tar på sin väg från djurhud till avfall.

GARVNING – FRÅN DJURHUD TILL LÄDER

Garvning är den process som gör att en djurhud blir läder som bland annat kan användas till skor. Garvning är en form av konservering som syftar till att göra lädret mjukt och hållbart. I garvningen ingår flera moment. Efter slakt saltas, torkas eller fryses djurhuden snabbt för att förhindra förruttnelseprocessen. Bearbetningen av huden börjar med kalkning och skavning där hår och fett avlägsnas. Sedan följer spaltning av huden i två skikt där restprodukten, den så kallade spalten, används till spaltmocka eller gelatin. Det skikt som sedan garvas falsas efter garvningen till rätt tjocklek enligt specifikation från kund. Efter falsning återfettas huden.

Foto: Charlie Aronsson

När hudarna kommer från slakteriet förvaras de i ett kylt rum. Här i Tärnsjö Garveri, Uppland.

Den vanligaste metoden för garvning är med krom⁶. Cirka 90 procent av allt läder kromgarvas⁷. Vegetabilisk och syntetisk garvning förekommer också, men kromgarvning anses fortfarande vara den mest effektiva metoden. Åke Lindström, produktionschef på Tärnköping Garveri vars produktion är helt kromfri sedan 1988, bedömer att priset på vegetabiliskt garvat läder ligger cirka 50 procent högre än för kromgarvat läder. Krom är dock erkänt farligt för både människor och miljö. Ämnet ackumuleras i ekosystem och kan framkalla allergier och andningssvårigheter⁸, något som Åke Lindström kan bekräfta. Åke har arbetat på företaget sedan 1983 och var med på den tiden då Tärnköping Garveri använde sig av krom:

- Jag har utvecklat kromallergi och känner direkt om jag kommer i kontakt med krom via till exempel skor.

Krom finns i två former, trevärdigt och sexvärdigt. Sexvärdigt krom är förbjudet i produkter som importerats till eller tillverkas i EU, medan trevärdigt krom är satt på REACH:s⁹ kandidatlista för att på sikt eventuellt begränsas eller förbjudas. Vid vegetabilisk garvning används barkextrakt från till exempel mimosa. Mellan 20 och 25 procent av Tärnköpings produktion går till skoindustrin. Åke ser inga begränsningar i Tärnköpings kapacitet att leverera mer vegetabiliskt läder till fler skoproducenter:

- Vi skulle inte ha några problem med fler och större order från skoindustrin. Vi kör för närvarande på 60 procent av vår kapacitet.

Eftersom prisskillnaden på vegetabiliskt och kromgarvat läder är stor och kromgarvning som metod harmoniserar dåligt med europeisk miljölagstiftning är en stor del av garvningen förlagd till länder som Indien och Bangladesh där lönekostnaderna och miljökraven är låga. The Leather Working Group är ett företagsinitiativ som certifierar garverier med hänsyn till miljö. Medlemmar är både skotillverkare och garverier. Sedan starten 2006 har 186 garverier kontrollerats,

organisationen uppger att dessa utgör tio procent av den globala läderindustrin. Endast sju av de kontrollerade garverierna använder sig av vegetabilisk garvning. Ett land som saknar kontrollerade garverier är Bangladesh.¹⁰ I Bangladesh, som har en växande garveriindustri, ligger Hazaribagh, en stadsdel i huvudstaden Dhaka. Här återfinns över 90 procent av landets garverier. Garveriindustrin omsätter cirka fyra och en halv miljarder svenska kronor i Bangladesh, industrin sysselsätter omkring 15 000 människor bara i Hazaribagh¹¹. Den andra sidan av myntet är att Hazaribagh enligt en rapport från 2013 av Green Cross¹² och Blacksmith institute¹³ är jordens femte mest förorenade plats på en lista där Tjernobyl innehar andra plats¹⁴. Den värsta miljöboven är kromet, men även salt, kalk och kvicksilver skickas rätt ut i den numera döda floden Buriganga, trots att detta strider mot Bangladeshisk lag. När SVT:s Agenda besöker Hazaribagh i maj 2013 för att studera förhållanden inom läderindustrin beskriver garveriägaren Muhammed Younuss de utsläpp hans verksamhet orsakar:

- Vattnet kommer ut i floden och ner i marken. Vart skulle det annars ta vägen? Det skulle ändå rinna ut i floden. Vatten med kemikalier är naturligtvis giftigt. Men om vi oroade oss för gifterna skulle vi få sluta arbeta. Och vem vill göra det?¹⁵

Enligt Human Rights Watch sker föroreningen med myndigheternas goda minne. Myndigheterna själva menar att de inte följer upp miljölagstiftningen eftersom de planerar att flytta garverierna från Hazaribagh. Var garverierna ska flytta och hur tidsplanen ser ut för flytten är dock oklart.¹⁶ Garveriarbetaren Sharmin lever med effekterna av den usla arbetsmiljön varje dag, även när hon kommer hem från arbetet efter tolv timmars arbetsdag. Hon oroar sig för sin dotter.

- Hon är tre år men kan inte gå ordentligt. Hon har svårt att äta och ramlar mycket. Hon kan fortfarande inte prata. Hon är mycket svag och

6. Tärnköping Garveri, En film om läder (2009)

7. Åke Lindström, produktionschef Tärnköping Garveri AB, intervju (140328)

8. Naturskyddsföreningen, Bad shoes stink, Andreas Provodnik (2009), s. 10

9. REACH-förordningen är en EU-förordning som från den 1 juni 2007 ersätter stora delar av de kemikalieregler som tidigare gällde i både EU och Sverige. REACH står för Registration, Evaluation, Authorization and Restriction of Chemicals.

10. Leather Working Group: <http://www.leatherworkinggroup.com/tanneries.htm>

11. Human Rights Watch, Toxic leather (oktober 2012), s. 6

12. Green Cross International är en internationell miljöorganisation bildad 1993 med representation i över 30 länder.

13. Blacksmith Institute är en internationell organisation med säte i New York som arbetar för att lösa utsläppsproblematiken i låg- och medelinkomstländer.

14. Blacksmith Institute och Green Cross, The Worlds Worst 2013: Top Ten Toxic Threats

15. Sveriges Television AB: <http://www.svt.se/agenda/de-arbetar-bland-farlaga-kemikalier>

16. Human Rights Watch (2012), s. 11

Foto: Adam Jones¹⁷

Floden Buriganga som löper genom Bangladesh huvudstad Dhaka är en av världens mest förorenade floder. En av de största bovorna är de intelligande garverierna i stadsdelen Hazaribagh.

hennes hälsa är dålig. Men jag har bara råd att ge henne ris och kex, säger Sharmin.¹⁸

När Åke Lindström, produktionschef på Tärnsjö Garveri och garvare sedan 1983 ser bilderna från Hazaribagh reagerar han starkt:

- Som garvare känner jag till riskerna med alla kemikalier och vad som händer när de kommer i kontakt med huden. Att då se människor stå barfota, utan skydd på händer och kroppen är helt galet. När man sen ser vad som händer med allt avfall och processvatten blir man ännu mera upprörd. Att förstöra naturen som sker i dessa länder och där folk ska leva gör mig bara ledsen. Om det varit för några hundra år sedan hade det varit mer förståligt, men inte år 2014. Nu finns kunskapen att rena vatten och att ta vara på allt avfall. Med små

medel skulle man kunna göra arbetsförhållandena i fabriken mycket bättre, något som inte skulle fördyra lädret så mycket.¹⁹

SAMMANSÄTTNINGEN – I SKOFABRIKEN

Precis som i fallet med textilindustrin hade skoindustrin i seklets första del en stark ställning i Sverige. 1938 sysselsatte nära 250 skofabriker runt elva tusen människor. Den svenska skoindustrins framgångssaga blev dock kortvarig, precis som i fallet med textilindustrin föll skoindustrin offer för utländsk konkurrens när importen släpptes fri under 60- och 70-talen. Idag finns cirka tio skotillverkare kvar i Sverige.²⁰ En annan likhet med textilindustrin är att dagens svenska skoföretag antingen låter tillverka skor i eget namn i

17. Adam Jones, Ph.D. - Global Photo Archive. [https://www.flickr.com/photos/adam_jones/Scene along Buriganga River Embankment - Dhaka - Bangladesh](https://www.flickr.com/photos/adam_jones/Scene%20along%20Buriganga%20River%20Embankment%20-%20Dhaka%20-%20Bangladesh) https://www.flickr.com/photos/adam_jones/12831299045/ Licens Creative Commons <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>

18. Sveriges Television AB: <http://www.svt.se/agenda/de-arbetar-bland-farliga-kemikalier>

19. Åke Lindström, mailkorrespondens (140424)

20. Skoindustrimuseet: <http://www.skoindustrimuseet.se/museet.html>

Foto: Jacob Hasle Nielsen²¹

Stadsdelen Boshila i Dhaka ligger vid floden Burigangas strand. Årligen översvämmas stadsdelen med det smutsiga vattnet.

låg-löneländer eller driver butikskedjor som säljer både sina egna och andra tillverkares märken. Det land som i dagsläget dominerar skotillverkningen är Kina. Över 60 procent av världens skor produceras i landet²². Det grundläggande problemet i Kinas tillverkningsindustri är att fria fackföreningar är förbjudna. Den enda arbetstagarpart som finns är det statliga fackförbundet som inte är demokratiskt uppbyggt och som har en annan roll än demokratiska fackföreningar. Detta innebär att fabriksarbetarna hindras att själva lösa problem

som exempelvis låga löner, olagliga nivåer av övertid, diskriminering, hälso- och säkerhetsbrister och otrygga anställningar. Två grupper som är särskilt utsatta och samtidigt utgör en stor andel av arbetsstyrkan inom tillverkningsindustrin i Kina är kvinnor och migrantarbetare, skoindustrin är inget undantag. Det är vanligt att unga kvinnor från landsbygden lämnar sina familjer för att ta jobb i till exempel Guangdong-provinsen. Rapporter i svensk media om problem inom skoindustrin är inte lika frekventa som rapporter om problem inom textilindustrin. Vill man läsa om den globala skoindustrin får man ofta söka information i lokal press eller via lokala organisationer i produktionsländerna. Bland de problem som är vanligast inom skoproduktionen i Kina är olagliga nivåer av övertid, brister i hälsa och säkerhet, uppsägningar utan avtalsenlig ersättning samt ogiltiga anställningskontrakt.

En stark trend bland de kinesiska skofabriker är att de på grund av ökade lönekostnader och svårigheter att rekrytera personal väljer att flytta fabriker. Verksamheten flyttar från provinser där kostnaderna är relativt höga, som Guangdong i söder, till centrala och västra Kina där kostnaderna är betydligt lägre. När fabriker flyttar leder det i sin tur till oroligheter. I november 2011 rapporterades om 2 000 arbetare som protesterade utanför en underleverantör till 30 internationella skomärken i den stad som är det största centret för kinesisk skoindustri, Dongguan i Guangdong²³. Ägarna till fabriken, taiwanesiska Pou Chen som är världens största skotillverkare, hade beslutat att flytta verksamheten till provinsen Jiangxi längre inåt landet. Minimallönen i Guangdong är för närvarande runt 1 600 kronor per månad medan den i andra provinser ligger runt 1 000 kronor. Generellt täcker minimallönen ungefär 50 procent av en arbetares basbehov i Kina²⁴. Den 14 april 2014 rapporterade kinesisk media att cirka 30 000 arbetare gick ut i strejk på samma fabrik i Guangdong i något som beskrivs som den största strejken i Kina i modern tid. Arbetare berättar att de har visat sitt anställningskontrakt för lokala myndigheter när de har sökt barnomsorg och då fått beskedet att kontraktet inte är juridiskt bindande. Andra

21. Jacob Hasle Nielsen - SuSanA Secretariat - Sustainable sanitation <https://www.flickr.com/photos/gtzecosan/>
 Dirty creek cross the slum <https://www.flickr.com/photos/gtzecosan/5933720522/in/photolist-cZ27Nf-8qdWwy-8qdWwJ-8qdWwG-8qdWwu-7B7CSj-7DhLh5-a3kSof-a3hZXe-a3hZS2-8qdWwQ-5jd9Kh-5jodHR-5jodJi-7B3PSv-a3kS9f-dAeUMP-eViitd>
 Licens Creative Commons <https://creativecommons.org/licenses/by/2.0/legalcode>
 22. Business Insider: <http://www.businessinsider.com/chinese-manufacturing-stats-versus-rest-of-the-world-2013-8?op=1>
 23. Financial Times: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/5a985972-11ac-11e1-9d4d-00144feabdc0.html#axzz2xbz5jYI1>
 24. May Wong, koordinator Globalization Monitor, intervju (140414)

arbetare berättar att företaget har undanhållit att betala försäkringspremier till ett värde av 40 000 kronor, premier som nu arbetarna själva är tvungna att betala. En vecka efter strejken i Guangdong går även 2 000 arbetare i företagets fabrik i Jiangxi ut i strejk²⁵. Mellan oktober 2013 och april 2014 rapporterar den ideella organisationen China Labour Bulletin om över 120 strejker och oroligheter inom tillverkningsindustrin, bara i Guangdong-provinsen²⁶. May Wong, koordinator på den Hong Kong-baserade ideella Globalization Monitor som arbetar för att stärka arbetares rättigheter och sprida information om tillverkningsindustrin i Kina ger sin syn på situationen:

- Den kinesiska regeringen ökar sedan 2011 minimilönen årligen med 13 procent enligt en femårsplan. Detta innebär givetvis stora kostnadsökningar för fabriker samtidigt som de köpande företagen från till exempel Europa inte betalar ett högre styckpris. För arbetarna blir resultatet att de pressas hårdare.²⁷

May Wong menar också att det är en stor skillnad på medvetenheten om arbetarnas rättigheter och miljölagstiftning mellan Guangdong och andra provinser i Kina dit många arbetstillfällen nu flyttar. Det gäller både myndigheter och arbetare.

- Att både myndigheter och arbetare är mindre medvetna i provinser dit produktionen nu flyttar är självklart något som skotillverkarna medvetet utnyttjar, avslutar May Wong.²⁸

GIFTERNA I VÅRA SKOR

När djurhudarna har garvats till läder och skorna är sammansatta transporteras de färdiga skorna till butikerna i Sverige. Skobutikernas ansvar stannar dock inte här. Enligt REACH, EU:s miljödirektiv som trädde i kraft i juni 2007, har bland annat skobutiker ett utökat miljömässigt producentansvar för de produkter som de placerar på den europeiska marknaden, inklusive de kemiska substanser produkterna innehåller. REACH har som syfte att samordna medlemsstaternas olika miljölagstiftningar. Direktivet har fått en bred uppslutning, bland annat publicerade medlemsorganisationen Svensk Handel, som organiserar cirka tretton tusen företag inom parti- och detaljhandeln, i februari 2010 en skrivelse med krav på företag

inom textil- och skobranschen med hänvisning till REACH. Bland de krav Svensk Handel ställer är att företagen ”ska ha nödvändig kunskap för att skydda människors hälsa och miljö”. Vidare kräver Svensk Handel att medlemsföretagen ska tillämpa försiktighets- samt produktvalsprincipen, något som också framgår av miljöbalkens andra kapitel²⁹. Försiktighetsprincipen innebär att företagen ska vidta åtgärder som minimerar risker för hälsa och miljö. Produktvalsprincipen innebär att företaget i största möjliga mån ska ersätta skadliga ämnen med mindre skadliga. En annan princip som Svensk Handel lyfter fram är ”förorenaren betalar”. Svensk Handel menar även att samtliga företag bör ha en miljöpolicy som ska vara ”känd av personalen och undertecknad av VD”. REACH ställer krav på att kemiska ämnen över ett ton per år ska registreras. Informationen ska också spridas genom hela distributionskedjan. Om ett ämne inte är registrerat får det inte importeras, enligt principen ”no data, no market”. Ur ett konsumentperspektiv påminner Svensk Handel också om att konsumenter har rätt att inom 45 dagar få information från den som säljer varan om ämnen som står på REACH:s kandidatlista. Mer om REACH i nästa kapitel (4.1).³⁰

25. Want China Times: <http://www.wantchinatimes.com/news-subclass-cnt.aspx?cid=1103&MainCatID=11&cid=20140421000013>

26. China Labour Bulletin: <http://www.numble.com/PHP/mysql/clbmape.html>

27. May Wong, koordinator Globalization Monitor, intervju (140414)

28. Ibid

29. Naturskyddsföreningen (2009), s. 17

30. Svensk Handel, Miljökrav för textilier och skor, (100211)

Verktyg för en renare skoindustri

För att hantera riskerna i skoföretagens produktionskedja finns en rad verktyg förutom företagens interna dokument och arbetsmetoder. I detta kapitel går vi igenom några av dessa verktyg. Kapitlet inleds med de viktigaste internationella konventionerna och ramverken. Internationella konventioner och ramverk är viktiga som utgångspunkt för företagets hållbarhetsarbete ur ett rättighetsperspektiv. Att en uppförandekod inte är tagen ur luften utan vilar på rättigheter som är vedertagna i konventioner och ramverk gör att dokumentet får större tyngd för alla parter. Därefter redovisas ett urval av relevanta flerparts- och företagsinitiativ. Många lösningar på problemen inom tillverkningsindustrin generellt och inom skoindustrin specifikt kräver samarbete, transparens och erfarenhetsutbyte mellan aktörer. Ett sådant erfarenhetsutbyte kan ske inom ramen för ett flerpartsinitiativ där representanter från företag, ideella organisationer och fack ingår. Ett annat alternativ är att företagen samlas inom ett företagsinitiativ där endast företag och ibland branschorganisationer är representerade. Gemensamt för både flerparts- och företagsinitiativ

är att de ofta tar fram en gemensam uppförandekod som dess medlemmar ska anta eller som ska fungera som en miniminivå för medlemmarnas egna koder. Avslutningsvis redogör vi för tre märkningar som berör skor på den svenska marknaden. Det är endast ett av totalt 15 verktyg som presenteras som endast avser skobranschen, Swedish Shoe Environmental Initiative.

INTERNATIONELLA KONVENTIONER OCH RAMVERK

ILO:s kärnkonventioner

The International Labor Organization (ILO) är FN:s organ för arbetsrätt. Till skillnad från övriga FN-organ ingår inte bara stater i ledningen utan även företagsorganisationer och fackföreningar.³¹ ILO har antagit 189 konventioner som de olika medlemsstaterna får välja att ratificera eller inte ratificera. Åtta av dessa konventioner bedöms som centrala och det är dessa som kallas ILO:s kärnkonventioner. ILO:s kärnkonventioner täcker in fyra huvudområden inom arbetsrätten: organisationsfrihet, tvångsarbete, diskriminering och barnarbete.³²

31. International Labour Organization: <http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/lang--en/index.htm>

32. LO-TCO Biståndsnämnd, Mänskliga rättigheter i arbetslivet – ILO:s 8 kärnkonventioner (2010)

Kärnkonventionerna ses ofta som ett minimikrav för företag att ställa på sina leverantörer.³³

FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter

2011 antogs FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter. Riktlinjerna bygger på tre pelare, där första pelaren reglerar staters skyldighet att skydda mänskliga rättigheter och andra pelaren företags ansvar att respektera mänskliga rättigheter. Den tredje pelaren fastställer företagens och staternas gemensamma ansvar att gottgöra de personer som ändå drabbas av kränkningar. Ramverket är frivilligt men har fått stor uppslutning bland världens regeringar, näringsliv och globala organ som OECD³⁴ och Världsbanken. Enligt riktlinjerna kan företag påverka mänskliga rättigheter negativt genom att orsaka eller bidra till kränkningar genom sin egen verksamhet eller genom sina affärsrelationer. Ett exempel på det förstnämnda är att arbetsrätt eller miljölagar inte respekteras i företagets egna fabriker eller dotterbolag. Ett exempel på att ett företag bidrar till kränkningar är att deras inköpsmetoder leder till låga löner och övertid för arbetarna hos leverantörer. Den tredje graden av ansvar som riktlinjerna beskriver handlar om att stå i direkt samband med negativ påverkan genom koppling till affärsverksamheten. Ett exempel kan vara att sälja utrustning till ett företag som negativt påverkar mänskliga rättigheter. I detta fall bör företaget ändå försöka påverka sin affärspartner men har inget ansvar för gottgörelse. Företag ska även visa respekt för mänskliga rättigheter genom att ha ett offentligt policydokument som redogör för deras ansvar samt genomföra kontinuerliga riskanalyser för att identifiera och förebygga negativ påverkan. Företagen ska ha en proaktiv handlingsplan för hur eventuell negativ påverkan hanteras.³⁵

REACH

REACH är en EU-förordning som från den 1 juni 2007 ersätter stora delar av de kemikalie-regler som tidigare gällde i både EU och Sverige. Lagstiftningen består av fem delar: registrering, utvärdering, tillståndsgivande, begränsning och informationsutbyte. Den som producerar eller importerar kemiska ämnen till en vikt per år över

ett ton ska registrera detta hos ECHA (European Chemicals Agency), den europeiska kemikalie-myndigheten. Kravet på registrering gäller för det enskilda ämnet men också om ämnet ingår i en blandning eller i varor. Efter registreringen värderar ECHA om informationen från företaget är tillräcklig. ECHA har tagit fram en så kallad kandidatlista på ämnen där informationsplikt gäller för det producerande eller importerande företaget. ECHA har också en förbuds- och en begränsningslista. När ett företag registrerar ett ämne till ECHA förbinder sig företaget att dela informationen genom ett särskilt forum för erfarenhetsutbyte. I Sverige har Kemikalieinspektionen ansvaret för uppföljning av att lagstiftningen följs.³⁶

FLERPARTSINITIATIV

Fair Wear Foundation

Fair Wear Foundation (FWF) grundades 1999 med syftet att förbättra villkoren för arbetare inom modeindustrin. FWF har en uppförandekod baserad på ILO:s kärnkonventioner och FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna som de 90 medlemsföretagen förbinder sig att följa. Förutom medlemskap för modemärken har organisationen på försök lanserat ett medlemskap för fabriker. FWF styrs av sju organisationer, tre branschorganisationer, två fackförbund och två NGO:s. FWF finns på plats i 15 produktionsländer och utför fabrikskontroller och utbildningar. FWF följer upp företagets hållbarhetsarbete årligen i en offentlig rapport för varje företag, en så kallade Brand Performance Check. Ett verktyg FWF erbjuder är en så kallad lönestege som syftar till att kartlägga hur väl löner i en viss fabrik står sig i förhållande till olika verkliga eller framräknade lönenivåer utanför fabriken. Ett annat verktyg är Wellmade som är en utbildning för anställda i köpande företag som arbetar i funktioner som inköp och design. Utbildningen ger de anställda verktyg för att kunna arbeta med hållbarhet inom sin respektive funktion. På så sätt hjälper Wellmade företaget att integrera hållbarhetsarbetet i hela företaget.³⁷

Initiativet for Etisk Handel

Initiativet for Etisk Handel (IEH) är ett norskt flerpartsinitiativ som startades år 2000 av Kirkens Nødhjelp, Handels- och servicenäringens

33. International Labour Organization: <http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:12001:0::NO::>

34. Organisation for Economic Co-operation and Development

35. Regeringskansliet: www.regeringen.se/content/1/c6/20/90/82/feab2346.pdf

36. Kemikalieinspektionen: <http://www.kemi.se/reach>

37. Fair Wear Foundation: <http://www.fairwear.org/>

Foto: Charlie Aronsson

huvudorganisation (Virke), norska LO och Coop Norge. Syftet med organisationen är att skapa en plattform för samarbete för aktörer inom internationell handel som främjar mänskliga rättigheter, arbetsrätt, utveckling och miljö. De 104 medlemsföretagen förbinder sig att följa IEH:s uppförandekod och följa upp sitt hållbarhetsarbete i en årlig IEH-rapport.³⁸ Uppförandekoden är baserad på FN:s och ILO:s konventioner. Förutom företag finns också ideella organisationer, fackföreningar och myndigheter bland medlemmarna. I styrelsen ingår representanter från alla de fyra medlemsgrupperna. Motsvarigheten till IEH i Storbritannien heter Ethical Trading Initiative (ETI) och

grundades 1998 och har för närvarande 86 företag, 16 ideella organisationer och åtta fackliga organisationer som medlemmar.³⁹

FÖRETAGSINITIATIV

Initiativ för sociala rättigheter

Business Social Compliance Initiative (BSCI) startades 2003 av Foreign Trade Association (FTA) som i sin tur är Europas största organisation för importörer och detaljister, organisationen samlar över 1 300 företag. BSCI har en uppförandekod som medlemsföretagen förbinder sig att följa. Uppförandekoden baseras på ILO:s konventioner. Två uttalande fokusområden inom BSCI är att engagera arbetare i hållbarhetsarbetet samt tillgång till klagomålsmekanismer.⁴⁰

Fair Labor Association (FLA) är ett initiativ från före detta presidenten för USA Bill Clinton som 1996 kallade samman företag och ideella organisationer för att förbättra villkoren inom mode- och skoindustrin. Nu består organisationen av 39 företag och 18 leverantörer samt 172 skolor och fyra ideella organisationer. Förutom dessa medlemmar förbinder sig 56 företag att som licenstagare arbeta för att sprida FLA:s principer i sina leverantörsled. På organisationens hemsida finns cirka 1 500 rapporter publicerade från olika fabrikskontroller.⁴¹

Miljöinitiativ

Business Environmental Performance Initiative (BEPI) är liksom BSCI ett FTA-initiativ, fast i det här fallet inom miljöområdet. BEPI öppnar för medlemskap först under 2014. För att bli medlem i BEPI måste företaget vara medlem i FTA. Syftet med organisationen är liksom BSCI att verka för en mer hållbar leverantörskedja, i detta fall miljömässigt.⁴²

Kemikaliegruppen är en svensk organisation som drivs av Swerea IVF som är ett företag som erbjuder forsknings- och konsulttjänster inom miljöområdet. Organisationen består av 80 medlemsföretag, fördelade på undergrupperna textil- och elektronikbranschen. Syftet med organisationen är att erbjuda en plattform för kunskapsutbyte mellan företag, myndigheter och organisationer.⁴³

The Leather Working Group (LWG) startades 2005 med syftet att ”stödja goda miljömässiga kontrollfunktioner inom läderindustrin”. LWG har

38. Initiativet Etisk Handel: <http://etiskhandel.no/>

39. Ethical Trading Initiative: <http://www.ethicaltrade.org/>

40. Business Social Compliance Initiative: <http://www.bsci-intl.org/>

41. Fair Labor Association: <http://www.fairlabor.org/>

42. Business Environmental Performance Initiative: <http://www.bepi-intl.org/>

43. Swerea IVF: <http://extra.ivf.se/kemi/>

skapat ett protokoll för att bedöma hur garverier arbetar med miljöfrågor. Gruppen som består av totalt 226 medlemmar varav 149 garverier, 39 märken och 38 underleverantörer har som mål att lyfta fram goda exempel och stödja hållbarhetsarbetet inom industrin. LWG säger sig arbeta transparent och använder sig av expertis från ideella och akademiska organisationer. Fackföreningar nämns inte som en uttalad aktör. På gruppens hemsida finns en lista på 186 garverier som har kontrollerats. Garverierna är kategoriserade enligt de antal poäng respektive garveri har samlat ihop: guld, silver, brons och kontrollerad, där det högsta betyget är guld. Drygt hälften av de kontrollerade garverierna har guldstatus. På sin hemsida uppger gruppen att de har kontrollerat 20 procent av de garverier som tillhandahåller skoläder. Kontrollerna utförs av sex fristående auditörer.⁴⁴

Swedish Shoe Environmental Initiative (SSEI) är ett företagsinitiativ som kommer från den svenska skobranschen. Projektet har 18 medlemsföretag. Syftet med SSEI är att skapa ett verktyg för skoproducerande företag som gör det enklare att tillverka skor på ett mer hållbart sätt. Projektet startade 2012 och det förväntas ta tre år att ta fram ett verktyg som även ska kunna användas av konsumenterna.⁴⁵

Sweden Textile Water Initiative (STWI) startades som ett samarbete mellan textil- och läderföretag och Stockholm International Water Institute (SIWI) 2010. SIWI är ett policyinstitut som tar fram forskningsrapporter som gäller vattenfrågor⁴⁶. 2013 hade STWI 33 medlemsföretag. Syftet med initiativet är bättre och effektivare vattenhantering i leverantörskedjan.⁴⁷

MÄRKNINGAR

EU Ecolabel (tidigare EU-blomman) är EU:s officiella miljömärkning. Miljömärkning i Sverige AB ansvarar för märkningen i Sverige. Produkterna granskas ur ett livscykelperspektiv, från råvara till avfall.⁴⁸ I Sverige marknadsför tre skomärken vissa av sina modeller med EU Ecolabel, två av dessa märken är arbetsskor⁴⁹ det tredje märket är svenska Kavats⁵⁰.

Fairtrademärkningen (tidigare Rättvisemärkt) är en oberoende etisk varumärkning som i Sverige består av Fairtrade Sverige AB som säljer licenser och Föreningen för Fairtrade Sverige som sprider information och marknadsför märkningen. Föreningen drivs av ett 40-tal organisationer och är den svenska representanten i Fairtrade Labelling Organizations International som tar fram kriterier för olika varor. Fairtrademärkningen har inga kriterier för skor eller läder, men har kriterier för bomull. I Sverige finns fyra skomärken som säljer modeller som innehåller Fairtrademärkt bomull: Ethletics, Gudrun Sjödén, Units (Coop) och Sweeks (Scorett).⁵¹

KRAV är en ekologisk märkning som funnits sedan 1985. Märkningen drivs av en förening med 26 medlemmar. Medlemmar är både företag och intresseorganisationer. Färdiga produkter som skor kan inte KRAV-märkas. Däremot kan en skotillverkare sätta etiketten ”innehåller KRAV-godkänd råvara” på ett par skor som är tillverkade av läder från KRAV-certifierad djurhållning.⁵²

44. The Leather Working Group: <http://www.leatherworkinggroup.com/>

45. Swedish Shoe Environmental Initiative: <http://ssei.se/>

46. Sweden Textile Water Initiative: <http://www.siwi.org/>

47. Stockholm International Water Institute: <http://www.swedishwaterhouse.se/en/STWI/>

48. Svensk Miljömärkning AB: <http://www.svanen.se/EU-Ecolabel/>

49. European Commission: <http://ec.europa.eu/ecat/>

50. Svensk Miljömärkning AB: <http://www.svanen.se/EU-Ecolabel/Produkter-markta-med-EU-Ecolabel/Skor-markta-med-EU-Ecolabel/>

51. Fairtrade Sverige: <http://fairtrade.se/>

52. KRAV: <http://www.krav.se>

Skobutikskedjornas hållbarhetsarbete

I det här kapitlet redovisas resultatet av den undersökning Fair Trade Center genomfört av skobutikskedjornas hållbarhetsarbete. Empirin består främst av en enkätundersökning ställd till de fyra företagens respektive CSR-ansvarige. Efter enkäten har Fair Trade Center genomfört en uppföljningsin-

tervju. Övrigt material innefattar korrespondens med företagen och offentligt material från butikskedjornas hemsidor. Företagsavsnitten inleds med en tillbakablick från 2008 och Rena Kläders rapport ”Hur skor vi oss?”, undantaget är Deichmann som inte ingick i rapporten 2008.

DEICHMANN

Tyska Deichmann är Europas största skokedja med en omsättning 2013 på över 40 miljarder kronor globalt⁵³. Heinrich Deichmann startade en skomakarbutik i Ruhrområdet 1913, två generationer senare är Deichmann fortfarande familjeägt och är nu verksamma i 23 länder⁵⁴. Deichmann har funnits i Sverige sedan 2006 och har nu 31 butiker, målet är på sikt 70 butiker i Sverige⁵⁵.

Omsättning i Sverige 2013:
223 900 000 kr
Antal butiker i Sverige:
31
Egna varumärken:
Ja, utgör över 90 % av försäljningsvärdet
Antal direktleverantörer:
100
Vanligaste produktionsland:
Kina (cirka 70 %)

56

53. ISPO Newsblog: <http://www.newsblog.ispo.com/newsblog/2014/02/03/deichmann-reports-healthy-growth-for-2013-set-to-enter-russia/>

54. Deichmann: <http://www.deichmann.com/SE/sv/corp/historia.jsp>

55. Andreas Tepest, kvalitetschef Deichmann, mailkorrespondens (140528)

56. Andreas Tepest, kvalitetschef Deichmann, enkätsvar (140416)

Uppförandekoden

Det övergripande ansvaret för Deichmanns CSR-arbete ligger hos inköps- och produktchefen. Det operationella ansvaret för Deichmanns hållbarhetsarbete ligger hos den globala kvalitetschefen som sitter i företagets ledningsgrupp. Kvalitetschefen rapporterar till inköps- och produktchefen. Uppförandekoden är en del av avtalet med företagets leverantörer och är även en del av inköpsavdelningens manual. Koden anslås i leverantörsfabrikerna så att den är synlig för arbetarna, den finns också på företagets hemsidor. Via Deichmanns svenska hemsida finns en länk till företagets uppförandekod på engelska. Koden antogs 2001 och i introduktionen framgår att alla leverantörer i samtliga led omfattas av koden. Vad gäller lön fastställer uppförandekoden att leverantörer ska betala minst den lagliga minimilönen och att den alltid ska täcka basbehov plus visst sparande. Dokumentet är framförallt baserat på ILO:s kärnkonventioner. I den inledande paragrafen om barnarbete refereras också till konvention 138 som reglerar minimiålder för anställning. I övrigt nämns ingen av de åtta kärnkonventionerna specifikt i uppförandekoden även om alla områden täcks in. I avsnitt sex i uppförandekoden behandlas arbetstid. Övertid definieras som arbetstid utöver 48 timmar i veckan. Dock nämns ingen begränsning av antalet övertidstimmar, bara att dessa timmar ska ersättas med övertidstillägg⁵⁷. Deichmann kommer lansera en ny uppförandekod i slutet av 2014⁵⁸. Den nya koden baseras på BSCI:s nya kod som lanserades tidigare i år⁵⁹. Syftet med företagets uppförandekod är att etablera och utveckla leverantörernas sociala- och miljömässiga hållbarhetsarbete, inte att använda uppförandekoden som en förevändning att avsluta ett samarbete.

Leverantörskedjan

Deichmann har cirka 100 direktleverantörer, cirka 70 procent av dessa finns i Kina och tio procent i Vietnam. Företagets tio största leverantörer står för mellan 80 till 90 procent av produktionen⁶⁰. Företagets tre största leverantörer producerar enbart för Deichmann. Kontrollen av uppförande-

kodens efterlevnad genomförs av BSCI:s oberoende inspektörer. Andreas Tepest, kvalitetschef på Deichmann, säger att företaget succesivt ökar kontrollen av andra och tredje led i leverantörskedjan och att högriskländer som Bangladesh och Indien prioriteras⁶¹. Sedan en tid accepterar företaget inte hemarbete då det i en rapport av den nederländska organisationen HIVOS uppmärksammades på risken för barnarbete. I vissa byar i Indien med stor skoproduktion visar rapporten att upp till fyra barn av tio i skolför ålder inte gick i skolan⁶². Numera kommer arbetarna till en gemensam samlingsplats nära hemmet för att utföra arbetet där en arbetsledare kan kontrollera att de som utför arbetet inte är barn⁶³.

Deichmanns leverantörer måste redovisa för företaget var de köper sitt läder. Majoriteten av det läder som företagets direktleverantörer köper in kommer från garverier som är kontrollerade av Leather Working Group (mer info s. 12). Samtliga direktleverantörer granskas av oberoende externa auditörer i huvudsak via BSCI men också genom egna kontroller. Utöver det har Deichmann egen personal på plats i fabrikerna för att se till att uppförandekoden efterlevs. Ingen kontroll görs av de skor som inte tillverkas under Deichmanns egna varumärken. Majoriteten av kontrollerna är oannonserade. Under årets första kvartal har BSCI utfört tre oannonserade kontroller av företagets leverantörer⁶⁴. Den första kontrollen av en leverantör inkluderar alltid intervjuer med arbetare. Varje leverantör kontrolleras vartannat år om inget oförutsett inträffar. Om Deichmann upptäcker avvikelser kommer ett uppföljningsbesök genomföras inom fyra månader, besöken upprepas tills avvikelsen är avhjälp. Totalt utförs 50 till 80 kontroller per år. Den vanligaste avvikelsen mot Deichmanns uppförandekod är övertid. Andreas Tepest utvecklar hur Deichmann hanterar avvikelser:

- Eftersom vi har en nära relation till våra leverantörer diskuterar vi fram en gemensam åtgärdsplan och bokar in ett återbesök inom fyra månader. Om inte leverantören är beredd att åtgärda avvikelsen avslutar vi samarbetet, detta har dock aldrig inträffat.⁶⁵

57. Deichmann, Code of Conduct, december 2001

58. Andreas Tepest, enkätsvar

59. Business Social Compliance Initiative: <https://www.bsci-intl.org/our-work/bsci-code-conduct>

60. Andreas Tepest, kvalitetschef Deichmann, intervju (140428)

61. Ibid

62. Hivos: <http://www.hivos.nl/Stop-Childlabour/More-on-the-report-Working-on-the-Right-Shoes-2013>

63. Andreas Tepest, intervju

64. Andreas Tepest, enkätsvar

65. Andreas Tepest, intervju

Ojämna orderflöden är en starkt bidragande orsak till de ofta olagliga mängder övertid arbetare inom tillverkningsindustrin arbetar i låglöneländer. Det är en problematik som också Tepest ser i sitt arbete. För att jämna ut orderflöden menar kvalitetschefen att företaget genom att de kontrollerar hela produktionskedjan också kan balansera hur deras leverantörers kapacitet kan utnyttjas mest effektivt. Bland annat försöker de alltid se till att företagets tio största leverantörer fyller sin produktionskapacitet. Ett annat vanligt problem inom tillverkningsindustrin är svårigheter för arbetare att organisera sig och på så sätt påverka sin situation. Andreas Tepest menar att detta är ett mindre problem hos Deichmanns leverantörer än hos industrin som helhet.

- Vårt team är på fabriksgolvet. Om en fabriksägare vill behålla sin personal i Kina idag måste man behandla dem väl, det är inte som förr i tiden. Jag har varit i våra fabriker precis efter det kinesiska nyåret⁶⁶ och alla arbetare har varit på plats. Så är inte fallet i många andra fabriker i Kina.⁶⁷

När Fair Trade Center frågar Tepest om de många strejker som brutit ut i södra Kina på senare tid, bland annat i Dongguan, den traditionellt största staden för skoproduktion svarar han att företaget inte har kvar någon produktion i provinsen Guangdong där Dongguan ligger. På frågan om arbetarna i deras leverantörsfabriker har tillgång till klagomålsmekanismer svarar Tepest att deras lokala team finns på plats för att avhjälpa eventuella problem. Vad gäller de låga lönerna säger Andreas Tepest att han är medveten om problemet men utifrån vad Deichmann kan utläsa av de utförda kontrollerna betalar deras leverantörer oftast mer än den lagstadgade minimilönen. Tepest utvecklar:

- Trots allt vill fabriker behålla den arbetskraft de har. Särskilt i Kina är det i många regioner ett stort underskott på skicklig arbetskraft. BSCI:s nya uppförandekod kommer kasta mer ljus på lönefrågan.⁶⁸

Enligt Tepest har man inte uppmärksammat särskilda problem för unga kvinnor och migranter hos deras leverantörer och därför inte heller vidtagit några särskilda åtgärder. Deichmann gör ingen offentlig hållbarhetsredovisning. Andreas Tepest motiverar:

- Vi gjorde en intern hållbarhetsrapport för första

gången i år, dessa frågor är en del av vårt dagliga arbete sedan tio år tillbaka. Vi har ännu inte sett behovet av en hållbarhetsrapport som kommuniceras externt. Vi vill inte att vår hållbarhetsrapport ska vara ett verktyg för "green washing". Deichmanns hållbarhetsrapport ska handla om vår leverantörskedja.⁶⁹

Miljö och påverkan

Deichmann har ett varumärke (Elefanten Green) där skorna är tillverkade av 100 procent vegetabiliskt garvat läder och naturgummi. Andreas Tepest uppger att mindre än fem procent av företagets försäljning utgörs av skor av vegetabiliskt garvat läder. Tepest kan inte svara på om han tror att andelen kommer öka eller minska. Deichmann uppfattar inte att efterfrågan av etiskt- och miljömässigt märkta skor har ökat de senaste fem åren. Sedan 2003 arbetar samtliga företagets leverantörer med vattenbaserat lim. Företaget har tagit fram en egen så kallad Restricted Substance List (RSL) som kommuniceras till Deichmanns direktleverantörer. Tepest menar att skoproduktion inte har någon stor inverkan på miljön och att den miljömässiga påverkan deras produktion har kontrolleras genom de miljöinitiativ de är med i. Särskilt lyfter Tepest fram BEPI, som är den miljömässiga motsvarigheten till BSCI. Vattenrening menar han inte är relevant för skoproduktion, det är dock en del av Leather Working Groups protokoll för garverier⁷⁰.

66. Det kinesiska nyåret som infaller någon gång mellan månadsskiftet januari-februari och mitten av februari och är den längsta sammanhållna ledigheten för kinesiska arbetare. Normalt är man ledig sju dagar i följd inklusive helg. På grund av den sammanhållna ledigheten är det vanligt att arbetare som migrerat från landsbygden till staden passar på att resa hem under ledigheten.

67. Andreas Tepest, intervju

68. Ibid

69. Ibid

70. Andreas Tepest, enkätsvar

EURO SKO GRUPPEN

Euro Sko Gruppen är Skandinaviens största skobutikskedja. I Sverige bedriver de butikskoncepten Euro Sko, DNA och Skokanonen.⁷¹ I Skandinavien omsätter hela butikskedjan drygt tre miljarder kronor.

Omsättning i Sverige 2013:

535 000 000 kr

Butikskoncept i Sverige:

Euro Sko, DNA och Skokanonen

Antal butiker i Sverige:

88

Egna varumärken:

Ja, utgör cirka 35 % av försäljningsvärdet

Antal direktleverantörer:

85

Största produktionsland:

Kina (58 %)

72

En tillbakablick

Euro Sko Gruppen uppgav 2008 att 70 procent av företagets tillverkning var placerad i Asien⁷³, främst i Kina⁷⁴. I samma rapport uppgav företaget att de till stor del använde sig av agenter som till exempel schweizisk-tyska Novi Footwear, ett företag som är medlemmar i BSCI. Utan att själva ha gjort frekventa kontroller av sina leverantörer konstaterade Euro Sko Gruppen att "förhållanden blir bättre och bättre" även om mycket övertid på grund av hårda krav från inköpsavdelningen var ett problem. En rekommendation Euro Sko Gruppen fick av Rena Kläder i rapporten 2008 var att involvera arbetarintervjuer i sitt kontrollarbete av leverantörskedjan. 2009 gjorde de inga kontroller av sina underleverantörer, till exempel garverier. Företaget hade 2009, när Swedwatch skrev rapporten "Svenska skor ger spår i miljön!", just startat arbetet med en Restricted Substance List⁷⁵. 2009 hade Euro Sko Gruppen ingen information om etik och miljö på sin hemsida, företaget uppfattade inte heller att det fanns någon efterfrågan av miljö- och eller etiskt märkta skor.

Uppförandekoden

CSR-arbetet är enligt Tone Cecilie F. Lie, CSR-manager på Euro Sko Gruppen, förankrat i företagsledningen och kommer till uttryck i företagets hållbarhetsstrategi. Högst ansvarig för CSR i företaget är företagets marknadschef Johan Storvik

som sitter i ledningsgruppen. Euro Sko Gruppens uppförandekod kommuniceras i huvudsak till företagets leverantörer. Leverantörerna godkänner automatiskt uppförandekoden i samband med att Euro Sko Gruppen mottar orderbekräftelsen. Företaget kommer inom kort även publicera uppförandekoden på sitt intranät⁷⁶. På Euro Sko Gruppens svenska hemsida refereras till uppförandekoden under rubriken "Etik och miljö" utan att dokumentet finns tillgängligt.⁷⁷ Kodan finns istället på moderbolagets norska hemsida under rubriken "Vårt samhällsansvar", den bygger på dokument från FN och ILO och antogs 2004. Samtliga ILO:s kärnkonventioner behandlas. Vad gäller rätten att organisera sig och rätten till kollektiva förhandlingar nämns, förutom de två kärnkonventionerna, även konvention 135 och 154 som förtydligar och fördjupar vikten av föreningsfrihet, oavsett produktionsland. I Euro Sko Gruppens kod nämns inte levnadslön men rätten till en lön som ska täcka basbehov samt vissa besparingar. Arbets-tiden regleras till maximalt tolv timmars övertid utöver en ordinarie arbetsvecka på 48 timmar. Till koden hör också ett appendix som reglerar förhållanden i arbetarbostäder i anslutning till fabriken. Kodan omfattar samtliga direktleverantörer, dessa uppmanas att vidarebefordra koden till sina underleverantörer⁷⁸. Vad gäller företagets leverantörer i andra led menar Tone Cecilie F. Lie att hon är

71. Euro Sko AS: <http://www.eurosko.se/kategori/334/butiker.html>

72. Tone Cecilie F. Lie, CSR-manager Euro Sko Norge AS, enkätsvar (140409)

73. Rena Kläder (2008)

74. Swedwatch (2009)

75. Swedwatch (2009)

76. Tone Cecilie F. Lie, enkätsvar

77. Efter att under faktagranskning av denna text ha noterat att uppförandekoden inte fanns på Euro Sko Gruppens svenska hemsida låter Tone Cecilie F. Lie meddela att den nu finns tillgänglig där. (140522)

78. Euro Sko AS, Code of Conduct

säker på att de tar del av koden genom företagets utvecklingskontor som fungerar både som agenter och kravställare för till exempel uppförandekoden. Lie utvecklar:

- Kravet på våra direktleverantörer är att de ska meddela oss om de använder underleverantörer och hur stor procentandel de "lägger ut" på dessa. Vad gäller garverier kräver vi att få tillgång till namn, adress och eventuella certifieringar för samtliga garverier som används för att tillverka våra order.⁷⁹

Leverantörskedjan

Euro Sko Gruppen har 85 direktleverantörer som tillverkar företagets märkesskor i 175 fabriker. Precis som 2008 återfinns 70 procent av produktionen i Asien varav 58 procent i Kina. Leverantörskontroller utförs av lokala organisationer. Euro Sko Gruppen godkänner också befintliga kontroller som är utförda av BSCI inom en treårsperiod. Tone Cecilie F. Lie uppskattar att företaget utför cirka 80 externa och interna kontroller per år. I en uppföljningsintervju med Lie förklarar hon hur de hittat den lokala organisation de valt att samarbeta med i Kina:

- Genom Local Resources Network som är en databas med lokala organisationer som vi har tillgång till via Initiativet for Etisk Handel så har vi hittat TAOS. Fördelen med TAOS⁸⁰ är att det är en liten organisation som arbetar väldigt "hands on" med leverantörerna.⁸¹

Euro Sko Gruppen utför inga kontroller av de skor som inte tillverkas under eget varumärke, samma krav gäller dock för dessa leverantörer. Kontroller utförs till andra led i leverantörskedjan. Personal från Euro Sko Gruppen som gör besök på fabriker fyller i en så kallad Visual Observation Form (VOF), CSR-avdelningen följer upp underlagen genom att skriva en så kallad Factory Visit Follow Up – report. I rapporten föreslår företaget förbättringsåtgärder med en tidsplan. Tidsplanen följs upp av CSR-avdelningen. På de fabriker där Euro Sko Gruppen själva utför kontroller är kontrollerna föranmälda. Tone Cecilie F. Lie, förklarar varför:

- Vår filosofi är att förbättra genom att samarbeta och starten på ett gott samarbete är inte att komma oanmäld. Om vi tror att fabriken döljer något eller att ledningen inte är samarbetsvillig kommer vi oanmälda vid nästa besök.⁸²

Arbetare intervjuas alltid under kontroller, intervjuerna utförs i huvudsak i bostäderna. Eftersom BSCI kontrollerar fabriker i treårsperioder och Euro Sko Gruppen i sin tur godkänner BSCI:s kontroller varierar det hur ofta varje fabrik kontrolleras. Tone Cecilie F. Lie ser brister i BSCI:s kontroller, bland annat underlåter leverantörerna ofta att dokumentera de förbättringsåtgärder som utförs i en så kallad CAP (Corrective Action Plan). När brister i BSCI:s kontroller upptäcks så utför Euro Sko Gruppen egna kontroller⁸³. De vanligaste brotten mot företagets uppförandekod är hälsa och säkerhet, löner och förmåner samt dokumentation av arbetstid. När brott uppdagas ska dessa dokumenteras. Utifrån den gemensamma planen kommer inspektören och fabriksledningen överens om en handlingsplan med en tydlig tidsplan. Samtliga leverantörer lämnar varje säsong in en så kallad Season Overview där fabriken bland annat fyller i gällande certifieringar och ger information om underleverantörer som till exempel garverier. Euro Sko Gruppen uppger att 72 procent av lädret som deras skor tillverkas av garvas i Asien varav 51 procent i Kina.

En anledning till att arbetare tvingas arbeta, ofta olagliga mängder, övertid under högsäsong är det ojämna orderflödet och de korta ledtiderna. För att lindra problemet uppger Euro Sko Gruppen att de försöker lägga över orderläggningen av det sortiment som de har över flera säsonger under lågsäsong. Lie säger att dessa varor endast utgör en till två procent av den totala omsättningen. Vad gäller det grundläggande problemet med facklig organisering och arbetarrepresentation menar Euro Sko Gruppen att de försöker fånga in den problematiken genom sitt samarbete med den lokala kinesiska organisationen TAOS och genom de Season Reviews som leverantörerna lämnar in varje säsong. Ett annat viktigt instrument menar Tone Cecilie F. Lie är utbildningar som Euro Sko Gruppen genomför tillsammans med Initiativet for Etisk Handel. När det kommer till säkra klagomålsmekanismer menar Euro Sko Gruppen att det inte har varit en fråga som kommit upp. När Fair Trade Center ställer om frågan under uppföljningsintervjun förtydligar Lie:

- Det är sällan vi hör några klagomål via de klagomålsmekanismer som finns. Varför vi inte tar emot

79. Tone Cecilie F. Lie, CSR-manager Euro Sko Norge AS, intervju (140428)

80. TAOS: <http://www.taosnetwork.org/~taosnetw/index.htm>

81. Tone Cecilie F. Lie, intervju

82. Tone Cecilie F. Lie, enkätsvar

83. Tone Cecilie F. Lie, intervju

84. Tone Cecilie F. Lie, enkätsvar

särskilt många klagomål från arbetare är något vi funderar mycket på.⁸⁴

Vad gäller den utbredda problematiken med att arbetare i tillverkningsindustrin jobbar till löner de inte kan försörja sig på menar Lie att deras arbete med Initiativet Etisk Handel ger ett värdefullt erfarenhetsutbyte med både andra företag, ideella organisationer och fackföreningar. Lie tror att vägen till en lön att leva på går genom att ge deras leverantörer kunskap och verktyg samt att vara en samarbetspartner. Som ett exempel på ett problem som kan avhjälpas med öppenhet nämner hon den dubbla bokföring av arbetstid som uppdagas vid kontroller. Euro Sko Gruppen utför utbildningar på fabriker där ledningen förbereds att hantera de åtgärds punkter som kommer påläggas leverantören via en CAP. Utbildningen utförs under överinseende av en lokal organisation och pågår över en längre tid. Euro Sko Gruppen har inte vidtagit några specifika åtgärder för att stödja de många unga kvinnor som arbetar inom skoindustrin. Man har heller inte vidtagit några speciella åtgärder med anledning av att många av arbetarna inom skoindustrin är migranter.⁸⁵

Styrelsen får varje år ta del av en CSR-rapport och får kontinuerlig information om företagets CSR-arbete⁸⁶. Euro Sko Gruppen har gjort en årlig hållbarhetsredovisning sedan de gick med i IEH 2004. Företaget rapporterar inte enligt Global Reporting Initiative. Hållbarhetsrapporten är offentlig och går att beställa från företagets samtliga hemsidor. Anledningen till att de inte lägger ut rapporten direkt på sina hemsidor är enligt Lie att de är nyfikna på vilka som intresserar sig för deras hållbarhetsarbete. Ledningen tar del av rapporten och samtliga anställda uppmanas läsa den.⁸⁷

Miljö och påverkan

I rapporten 2008 såg inte Euro Sko Gruppen någon efterfrågan av etiskt- eller miljömässigt märkta skor. 2014 menar företaget att läget är mer eller mindre oförändrat även om de kan skönja en liten ökning i efterfrågan jämfört med för fem år sedan. Euro Sko Gruppen sålde tidigare en modell med vegetabiliskt garvad innersula, modellen sålde dock inte tillräckligt bra för att försvara vidare produktion, säger Tone Cecilie F. Lie. Lie ser inte någon stor efterfrågan av vegetabiliskt garvat läder och har därför svårt att förutse hur

andelen av den totala mängden läder kommer utvecklas. Miljöpåverkan i produktionen ingår som en del i kontrollen av företagets uppförandekod. I kontrollen ingår till exempel att en fungerande vattenrening finns på plats. Det största miljömässiga problemet som Euro Sko Gruppen ser i produktionskedjan är garvningen av läder och mer specifikt det sexvärdiga krom som de själva menar inte existerar i företagets produktionskedja. I de garverier företaget besökt i Indien och Portugal finns fungerande vattenrening. Euro Sko Gruppen efterfrågar kemikalietester från sina leverantörer och uppmanar dem att prioritera bra och trygga garverier. När Rena Kläder publicerade rapporten 2008 var företaget på väg att ta fram en Restricted Substance List (RSL), nu har de tagit fram en lista tillsammans med Teknologiska Institutet och arbetsgivarorganisationen Virke⁸⁸. Listan kommuniceras till direktleverantörer som förbinder sig i sin tur att vidareförmedla den till sina underleverantörer. Listan finns också tillgänglig via en länk till Virke på företagets hemsidor.

85. Ibid

86. Initiativet Etisk Handel, Member Reporting for Euro Sko AS for 2013, s. 13

87. Tone Cecilie F. Lie, intervju

88. Virke: <http://www.virke.no/bransjer/bransjeartikler/Documents/Virkes%20kemikalieveileder.pdf>

NILSON GROUP AB

Nilson Group AB är Sveriges största skobutikskedja med sex olika butikskoncept. Rolf Nilsson startade 1955 Firma Skodon i norra Halland, 1977 startade Nilsson kedjan Din Sko. Sedan dess har företaget startat butikskoncepten Nilson Shoes och Radical Sports. Nilson Group AB har även förvärvat butikskedjorna Skopunkten och Jerns. Företaget är fortfarande i familjen Nilssons ägo och har sitt huvudkontor i Varberg⁸⁹. Butikskedjan har totalt över 300 butiker i Norden och omsätter över tre miljarder kronor⁹⁰.

Omsättning i Sverige 2013:
1 839 000 000 kr
Butikskoncept i Sverige:
Din Sko, Ecco, Nilson Shoes, Jerns, Radical Sports och Skopunkten
Egna varumärken:
Ja, utgör 74 % av försäljningsvärdet
Antal direktleverantörer:
85
Största produktionsland:
Kina (87 %)

91

En tillbakablick

År 2008 var Nilson Group AB medlem i BSCI och använde sig då av organisationens uppförandekod och kontroller. I Swedwatches rapport 2009 svarade företaget att 85 procent av deras skor tillverkades i Kina och Vietnam. 2008 hade företaget precis anställt en person i Kina för att arbeta med CSR. Nilson Group AB hade fram till dess, trots sitt stora engagemang i landet, inte tagit något initiativ för ökat arbetarinflytande. I enkäten svarade butikskedjan att de inte kände till hur lädret i deras skor garvas⁹². 2008 uppgav företaget att konsekvensen av brott mot uppförandekoden kunde bli att leverantören "straffades" med mindre order. I samma studie uppgav butikskedjan att de alltid genomförde inspektioner innan den första ordern bekräftades till en ny leverantör. 2009 släppte Nilson Group AB sin första hållbarhetsrapport. Företaget uppfattade 2008 inte att det fanns någon efterfrågan i Sverige av miljö- och etiskt märkta skor.

Uppförandekoden

CSR-ansvaret i Nilson Group AB ligger under produktionsavdelningen. Produktionschefen är i sin tur chef över CSR-koordinatören. Varken CSR-koordinatören eller produktionschefen ingår i företagets ledningsgrupp. Nilson Group AB:s uppförandekod kommuniceras via hållbarhetsredovisningen och via interna utbildningar. Koden kommuniceras till leverantörer vid den första ordern och finns även på företagets gemensamma hemsida för samtliga koncept.

Under rubriken "Vårt ansvar" och underrubriken "I leverantörsledet" finns företagets uppförandekod på engelska. Koden avser alla leverantörer i samtliga led som tillverkar för Nilson Group AB. Koden är uppdelad i minimikrav och den generella uppförandekoden. Syftet med minimikraven är att redan i den första kontakten med leverantören uppnå en minimistandard som man sedan kan arbeta utifrån. I minimikraven väljer företaget att lyfta fram förbud mot barnarbete, tvångsarbete, och diskriminering samt tillgång till rent vatten, nödutgångar, brandsläckare. Löneutbetalningar skall ske avtalsenligt. Rätten till fri organisering nämns inte i minimikraven. Den generella uppförandekoden som har funnits sedan 2002 (senast uppdaterad 2011) bygger på ILO:s kärnkonventioner, FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna och FN:s barnkonvention. Uppförandekoden refererar till samtliga ILO:s kärnkonventioner. Vad gäller frihet att organisera sig fackligt refererar koden även till konvention 135 som understryker vikten av att skydda arbetarrepresentanter. Koden begränsar ordinarie arbetstid till 48 timmar i veckan, 60 timmar inklusive övertid. I koden nämns inte levnadslön, men en lön ska täcka basbehov för både arbetaren och dennes familj. Här nämns särskilt att kravet även omfattar hemarbetare, informell arbetskraft och lärlingar⁹³.

Leverantörskedjan

Nilson Group AB har 85 direktleverantörer med 148 fabriker, varav 98 fabriker användes i företagets

89. Nilson Group AB: <http://www.putfeetfirst.com/se/Historik>

90. Nilson Group AB: <http://www.putfeetfirst.com/se/omNilsonGroup>

91. Jonna Burman, CSR-koordinatör Nilson Group AB, enkätsvar (140416)

92. Swedwatch (2009)

93. Nilson Group AB, Minimum requirements & Code of conduct (111115)

produktion av egna märken under 2013. 87 procent av inköpsvolymen produceras i Kina, ytterligare sju procent produceras i Vietnam. Nilson Group AB följer upp sin uppförandekod med leverantörskontroller, främst interna (98 %).

- Vi arbetar med coaching genom vår CSR-coach i Kina, inte med regelrätta inspektioner. Tidigare har vi också haft en coach i Vietnam, men den tjänsten har försvunnit eftersom vi har dragit ned på produktionen i landet. I Vietnam utför vi istället externa audits. Vår erfarenhet är att interna "kontroller" bygger ett förtroende som gör att vi också hittar fler avvikelser, säger Jonna Burman, CSR-koordinator för Nilson Group AB.⁹⁴

Kontroller görs i nuläget endast i första led, men med start i år ska även kontroller genomföras i andra led, enligt Jonna Burman. Burman säger att de känner till att lädret i företagets märkesskor är garvat i Kina och Indien, Nilson Group AB har idag insyn från vilka garverier deras direktleverantörer får sitt läder. Parallellt med att kartlägga sina befintliga underleverantörer pågår under 2014 ett arbete med att ta fram egna materialleverantörer inom läder, syntetiskt läder, sulor och textil. Hälften av de kontroller som utförs är oanmälda. Intervjuer av arbetare ingår enligt Burman i samtliga kontroller:

- På rundvandring i fabriken pratar CSR-coachen med ett antal arbetare för att undersöka bland annat hur de trivs och hur gamla de är.⁹⁵

Nilson Group AB:s leverantörer besöks minst två gånger om året. Vissa leverantörer får fler besök beroende på resultatet av tidigare granskningar och leverantörens individuella behov. Sammanlagt genomfördes under 2013 166 fabriksbesök varav tre utfördes av externa konsulter. Under besök genomförs ibland också utbildningar, bland annat inom hälsa och säkerhet och kemikalieanvändning⁹⁶. 2013 utfördes 25 utbildningar. Det vanligaste brottet mot företagets uppförandekod är felaktigheter av registrering av arbetstid. Detta hänger enligt Jonna Burman ihop med systemet med "piece rate" som är dominerande i Kina.⁹⁷

- "Piece rate" är ett unikt system för Kina som gör det mer eller mindre omöjligt att kontrollera hur mycket en arbetare tjänar i förhållande till arbetstid. Det vi gör är att vi på några utvalda fabriker tar del av den information som ändå finns från

stämpelklockan och stämmer av den arbetstiden med arbetarnas lön.⁹⁸

Om kriterier i minimikraven bryts finns en utarbetad handlingsplan, om denna inte följs avbryter Nilson Group AB samarbetet. För övriga brott mot uppförandekoden utarbetas en gemensam Corrective Action Plan (CAP) i dialog med leverantören. Den gemensamma planen följs upp vid nästa besök. Företaget menar att deras fokus på fasta direktleverantörer verkar för ett jämnt orderflöde. På så sätt undviker leverantörerna de värsta produktionstopporna som leder till olaglig övertid och de djupa dalar som leder till osäkra anställningar. Nilson Group AB placerar också medvetet order även under lågsäsong. Burman menar att deras interna arbetsverktyg för fabrikskontroller täcker in frågor om facklig organisering och arbetarrepresentation. Enligt samma arbetsverktyg ska varje fabrik ha en förslagslåda där klagomål kan lämnas anonymt. Företaget har förbud mot diskriminering i sina minimikrav men uppger att de inte har vidtagit några särskilda förebyggande åtgärder för att skydda unga kvinnor och migranter i produktionen. Nilson Group AB utför inga kontroller av de skor som inte tillverkas under eget varumärke.

Sedan 2008 har företaget publicerat en årlig hållbarhetsredovisning. Från och med 2014 kommer hållbarhetsredovisningen följa Global Reporting Initiatives riktlinjer, på vilken tillämpningsnivå är ännu oklart. Hållbarhetsredovisningen kommuniceras till all personal på huvudkontoret och skickas ut till butikerna, den finns också tillgänglig på företagets hemsida.

Miljö och påverkan

Nilson Group AB var medlemmar i BSCI (Business Social Compliance Initiative) under åren 2005 till 2009. Jonna Burman menar att medlemskap fyllde sitt syfte när företaget var i början av processen med sitt hållbarhetsarbete, när företaget gick ur 2009 berodde det på BSCI:s stränga krav som Burman menar riskerade att leda till minskad transparens:

- Vi lämnade 2009 eftersom vi var rädda att de orimliga krav som BSCI ställde skulle leda till leverantörer förfalskade dokument vilket i sin tur skulle leda till mindre transparens.⁹⁹

94. Jonna Burman, CSR-koordinator Nilson Group AB, intervju (140424)

95. Ibid

96. Nilson Group AB, Hållbarhetsrapport 2012 (2013)

97. Jonna Burman, enkätsvar

98. Jonna Burman, intervju

99. Jonna Burman, intervju

2009 menade Nilson Group AB att det inte fanns någon efterfrågan av etiskt- eller miljömässigt märkta skor. Jonna Burman ser en långsamt ökande efterfrågan sedan 2009. Företaget säljer inga modeller med särskilda sociala- eller miljömässiga certifieringar eller märkningar men Din Sko erbjuder en kollektion de kallar "A Better Choice" där skorna är tillverkade av ekologisk textil eller vegetabiliskt garvat skinn. Skorna är limmade med vattenbaserade limmer och gummisulorna är av rågummi. Enligt Burman står skor med vegetabiliskt garvat läder för cirka tre procent av Nilson Group AB:s totala försäljning och företaget har ambitionen att öka den andelen.

Det största problemet som Jonna Burman ser i företagets egen produktionskedja är användningen av lösningsmedel. Nilson Group AB arbetar med en förbudslista som reglerar de ämnen som deras leverantörer inte får använda eller förvara eftersom dessa ämnen är skadliga för arbetarna. Företaget har också en Restricted Substance List (RSL) som utvecklas och uppdateras löpande med hjälp av input från olika instanser som bland annat de två forskningsföretagen SATRA¹⁰⁰ och Swerea¹⁰¹. Nilson Group AB håller utbildningar om sin RSL hos sina leverantörer. Företagets miljökrav följs upp hos leverantörerna genom krav på så kallade säker-

hetsdatablad för samtliga substanser som hanteras i en fabrik. Säkerhetsdatabladerna ska komma från kemikalieleverantören och följa REACH:s protokoll. Vattenrening ingår inte som en del av miljökontrollen¹⁰². Jonna Burman förtydligar att vattenrening och andra miljökrav självklart kommer följas upp om eller när Nilson Group AB har sina egna materialleverantörer av till exempel läder¹⁰³.

SCORETT

Scorett bildades 1989 och har nu växt till Sveriges näst största skobutikskedja med butiker från Luleå i norr till Trelleborg i söder, huvudkontoret ligger i halländska Varberg. Till Scorett hör också 18 butiker i konceptet Håkansson.

Omsättning i Sverige 2013:
815 000 000 kr
Butikskoncept i Sverige:
Scorett och Håkansson

Antal butiker i Sverige:
111
Egna varumärken:
Ja, dessa utgör 50 % av försäljningen
Antal direktleverantörer:
100
Vanligaste produktionsland:
Italien, Portugal och Spanien
(ca 20 % per land)

104, 105

100. Satra Technology: <http://www.satra.co.uk/portal/about.php>

101. Swerea IVF: <http://swerea.se/sv/Om-Swerea-koncernen/>

102. Jonna Burman, enkätsvar

103. Jonna Burman, intervju

104. Ulrika Simonsson, CSR-ansvarig Scorett, enkätsvar (140425)

105. Eva-Lena Svensson, inköpschef Scorett, mailkorrespondens (140516)

En tillbakablick

Scorett avvek i studien 2008 i den bemärkelsen att de endast uppgav att 25 procent av tillverkning var förlagd i Kina. Företaget uppgav att de hade mellan 60 och 70 direktleverantörer. Företaget berättade 2008 att man planerade att gå med i någon form av samarbete. Direkt efter rapporten gick Scorett med i BSCI, ett samarbete de har lämnat idag. 2008 hade företaget ingen offentlig uppförandekod och genomförde inte kontroller av sina leverantörer, följaktligen inte heller sina underleverantörer. De hade ingen vetskap om några oegentligheter hos sina leverantörer, men de misstänkte problem med arbetstider.¹⁰⁶ 2009 hade Scorett en lista över kemikalierestriktioner, dock fanns inga planer på att implementera samma lista i produktionen. Till skillnad från sina konkurrenter uppfattade Scorett 2009 en stor efterfrågan på miljömärkta skor. Scorett sålde också skor i sina butiker märkta med EU-blomman, även om de inte hade någon egen tillverkning i miljömärkt läder.¹⁰⁷ På Scoretts hemsida gick 2009 att läsa att företaget prioriterade hållbara leverantörer.

Uppförandekoden

Ansvar för CSR-frågor på övergripande nivå ligger hos VD, på ledningsnivå ligger ansvaret hos inköpschefen. Det operativa ansvaret ligger hos den CSR-ansvarige.¹⁰⁸ Scoretts uppförandekod kommuniceras via företagets hemsida. Internt utbildas nyanställda i Scoretts CSR-arbete och i den utbildningen ingår även uppförandekoden. Scorett är med i flerpartsinitiativet Fair Wear Foundation (FWF) och använder sig av deras uppförandekod. På Scoretts hemsida under rubriken ”En hållbar utveckling” finns en länk som leder till organisationens hemsida men inte till dess uppförandekod. ”FWF Code of Labour Practices” finns på FWF:s hemsida och det är detta dokument som Scorett anger som sin uppförandekod.¹⁰⁹ Koden bygger på ILO:s kärnkonventioner och FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna. Referenser finns till samtliga ILO:s kärnkonventioner. Vad gäller rätten att organisera sig så refererar FWF:s kod förutom kärnkonventionerna till konvention 135 som förtydligar vikten av att arbetarrepresentanter

måste skyddas. Som enda kod som omfattas av granskningen omnämns i FWF:s kod uttryckligen levnadslön som ett krav. Även maximal övertid specificeras till tolv timmar per vecka utöver ordinarie arbetstid (48 timmar). Leverantörer av de skor som inte innefattar Scoretts egna varumärken måste signera FWF:s uppförandekod.

Leverantörskedjan

Scorett uppger genom sin CSR-ansvarige Ulrika Simonsson att företaget har cirka 100 direktleverantörer, beroende på säsong och olika trender.¹¹⁰ Företaget kontrollerar sina leverantörer i första ledet och ställer krav på att de ska föra vidare kraven i sin egen leverantörskedja. Scorett är tydliga med att de inte har möjlighet att utföra kontroller bortom första ledet, till exempel på garverier. De kontroller som utförs görs främst i samarbete med FWF:s kontrollanter. Utöver de kontroller företaget genomför tillsammans gör FWF egna kontroller av Scoretts fabriker. Scorett gör också egna kontroller som utförs i samarbete med lokal expertis. För närvarande genomför Scorett själva endast föranmälda kontroller. Intervjuer med arbetare är en del av inspektionerna. Under företagets egna inspektioner utförs intervjuerna på plats i fabriken, medan FWF:s intervjuer är mer ingående och sker avskilt. Under 2013 genomfördes sammanlagt 35 kontroller på Scoretts leverantörsfabriker¹¹¹, Scorett har som mål att kontrollera sina största direktleverantörer årligen:

- De största europeiska leverantörerna besöks ett par gånger per år. Vi försöker att inspektera de flesta av våra asiatiska leverantörer varje år, säger Ulrika Simonsson.¹¹²

De vanligaste avvikelserna från företagets uppförandekod är överskridande av maximalt antal övertidstimmar och problem med användandet av skyddsutrustning. När avvikelser upptäcks kommer Scorett tillsammans med leverantören överens om en gemensam åtgärdsplan och följer sedan upp den vid nya besök. Ulrika Simonsson menar att de ofta känner till var lädret i deras skor kommer ifrån men att det är svårare att få den informationen från deras leverantörer i Asien än från deras europeiska leverantörer.

106. Rena Kläder (2008)

107. Swedwatch (2009)

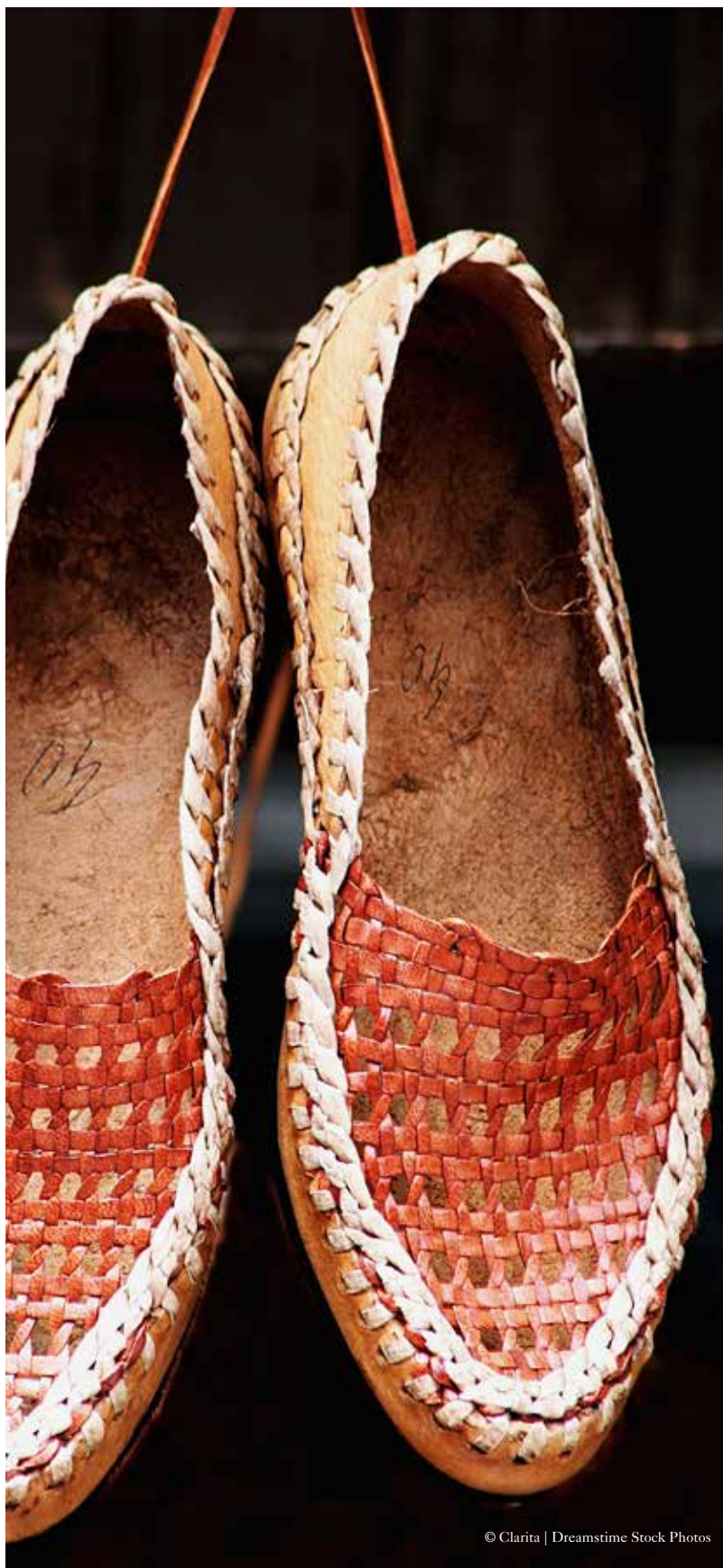
108. Ulrika Simonsson, enkätsvar

109. Fair Wear Foundation: <http://www.fairwear.org/ul/cms/fck-uploaded/documents/companies/FWFdocs/fwfcodeoflabourpractices.pdf>

110. Ulrika Simonsson, enkätsvar

111. Eva-Lena Svensson, mailkorrespondens

112. Ulrika Simonsson, CSR-ansvarig Scorett, intervju (140430)

© Clarita | Dreamstime Stock Photos

- Vi frågar alltid. I Europa får vi i de flesta fall reda på var lädret garvas, i Asien är det svårare. Vad gäller leverantörer där vi köper en stor andel av produktionen är det lättare. Vi kan inte säga hur stor andelen är som inte kan ge oss information om vilka garverier de köper ifrån.¹¹³

Scorett har enligt Ulrika Simonsson en strategi för att utjämna de ojämna orderflöden som ofta leder till både övertid och osäkra anställningar för arbetare inom tillverkningsindustrin:

- Orderläggning för bassortimentet och större volymer sker i så tidigt skede som möjligt för att underlätta leverantörernas produktionsplanering och för att möjliggöra produktion under lågsäsong. Vid eventuell utfasning av en leverantör sker detta i etapper för att ge leverantören möjlighet till omställning och ökat utrymme för andra kunders ordervolymer.¹¹⁴

Vad gäller problem med fri organisering hänvisar Simonsson till företagets samarbete med FWF som håller workshops och utbildningar i kommunikation mellan fabriksledning och arbetare. Scorett har också en kontinuerlig dialog med fabriksledningen om hur de kan underlätta för arbetarna att organisera sig fackligt. Att tillhandahålla en klagomålsmekanism är inget krav enligt Scoretts uppförandekod, men det uppmuntras:

- Vi diskuterar alltid med leverantören om vikten av registrering och uppföljning av de klagomål och förslag som kommer från arbetarna, säger Ulrika Simonsson.¹¹⁵

FWF:s kod är som tidigare nämnts den enda av de uppförandekoder som ingår i denna undersökning som nämner begreppet levnadslön, enligt Scorett ställer företaget krav på att leverantören strävar mot levnadslön. Med hjälp av FWF:s kontroller och verktyg, som lönestegen, försöker Scorett fastställa vad en dräglig lönenivå bör ligga på. Scorett är medvetna om unga kvinnors och migranternas särskilda utsatthet inom tillverkningsindustrin. Företaget har därför en pågående dialog med sina leverantörer om tryggheten för arbetarna i fabriken, i sina bostäder och under transporter som arrangeras av fabriken. Som en del i denna dialog ingår också lönefrågan och möjligheten för särskilt unga kvinnor att avancera inom företaget. Scorett gör inga kontroller av de skor som inte tillverkas under företagets egna varumärken.

113. Ibid

114. Ulrika Simonsson, enkätsvar

115. Ibid

Företaget upprättar sedan 2011 en hållbarhetsredovisning som endast distribueras internt till styrelse, VD och avdelningschefer. Redovisningen är inte upprättad enligt GRI:s principer.¹¹⁶ Eva-Lena Svensson, inköpschef på Scorett säger att hållbarhetsredovisningen kan komma att bli offentlig men att inget beslut är taget. Som medlem i FWF lämnar Scorett en årlig rapport om arbetet med sin uppförandekod, en så kallad Brand Performance Check. Denna rapport finns tillgänglig på Fair Wear Foundations hemsida¹¹⁷.

När Fair Trade Center frågar om bakgrunden till varför Scorett inte längre är medlemmar i BSCI så väljer Eva-Lena Svensson istället att lyfta fram det flerpartsinitiativ man istället valt att samarbeta med, Fair Wear Foundation:

- Vi ser fördelarna med den transparens och det breda perspektiv som ett flerpartsinitiativ som Fair Wear Foundation kan ge. För oss är det av största vikt att vi får se den verkliga situationen på fabriken och att vi tillsammans med fabriksledningen kan arbeta mot ständiga förbättringar och hållbara lösningar. Vi upplever att risken för förfalskningar och mutor under audits minskar med FWF:s tillvägagångssätt och tidsramar.¹¹⁸

Miljö och påverkan

Scorett säljer genom sitt eget varumärke Sweeks sneakers skor som är tillverkade av Fairtrade-certifierad och ekologisk bomull. Gummit i skorna kommer från plantager som är certifierade av FSC (Forest Stewardship Council). Ett annat eget varumärke är Läeder by Nature, där samtliga modeller är tillverkade av vegetabiliskt garvat läder. Försäljningen av det sistnämnda varumärket utgör 0,25 procent av företagets totala omsättning. Enligt Simonsson avgör den fortsatta försäljningen om Scorett kommer utöka sitt sortiment av vegetabiliskt garvade skor. Trots satsningen på två miljövänliga egna varumärken menar Ulrika Simonsson att efterfrågan inte har ökat de senaste åren:

- Medvetenheten upplever vi som större men efterfrågan är tyvärr oförändrad. Att vi erbjuder dessa två alternativ är av förhoppning att skapa ytterligare medvetenhet och efterfrågan.¹¹⁹

Hos sina direktleverantörer anser Scorett att det största miljömässiga problemet är lösningsba-

serade lim och rengöringsmedel. Enligt Simonsson efterfrågar företaget vattenbaserade lim som förstahandsval och kontrollerar vid inspektioner att säkerhetsutrustning används. Ulrika Simonsson säger att Scorett lägger stor vikt vid att personalen i fabriken får utbildning i hur skyddsutrustning ska användas och i att det finns god ventilation i lokalerna. Scorett använder Kemikaliegruppens rekommendationer vid uppdateringen av företagets RSL (Restricted Substance List). Ulrika Simonsson uppger att de inte följer upp miljöpåverkan i produktionen av företagets märkesskor, man kontrollerar inte heller vattenrening:

- Vi gör kontroller hos första ledet, skofabriker. Hos skofabriken är inte processerna vattenbaserade.¹²⁰

---

116. Ibid

117. Eva-Lena Svensson, inköpschef Scorett, intervju (140430)

118. Eva-Lena Svensson, mailkorrespondens

119. Ulrika Simonsson, enkätsvar

120. Ibid

En jämförelse av skobutikskedjorna

	Deichmann	Euro Sko Gruppen	Nilson Group AB	Scorett AB
Vilket är ert största produktionsland?	Kina, ca 70 %	Kina, 58 %	Kina, 87 %	Italien, Portugal och Spanien, ca 20 % per land
Vilka leverantörer avser er uppförandekod?	Samtliga leverantörer i samtliga led	Direktleverantörer vilka ska kommunicera koden till sina underleverantörer	Samtliga leverantörer i samtliga led	Direktleverantörer vilka ska kommunicera koden till sina underleverantörer
Finns uppförandekoden på företagets svenska hemsida?	Ja, på engelska	Ja, på engelska	Ja, på engelska	Nej, hänvisning till flerpartsinitiativet Fair Wear Foundations hemsida. Koden på engelska
Anges levnadslön i er uppförandekod?	Nej	Nej	Nej	Ja
Hur många direktleverantörer har ni?	Cirka 100	85	85	Cirka 100
Hur många leverantörskontroller gör ni på ett år?	50-80	Cirka 80	166 (2013)	Cirka 35 (2013)
Hur långt i er leverantörskedja sträcker sig era kontroller?	Till andra led, vi har börjat göra kontroller i tredje led	Till andra led	I första led, börjar göra kontroller i andra led 2014	I första led
Vilka är de vanligaste avvikelserna från er uppförandekod vid kontroller?	Övertid	Hälsa och säkerhet	Felaktig registrering av arbetstid	Övertid
Har företaget en offentlig hållbarhetsredovisning?	Nej	Ja, sedan 2004	Ja, sedan 2008	Nej
Är ni med i något flerpartsinitiativ?	Nej	Ja, Initiativet för Etisk Handel	Nej	Ja, Fair Wear Foundation

Denna och andra jämförelser inom många andra branscher hittar du på vår hemsida: <http://www.fairtradecenter.se/etikbarometern/>

Analys – några steg på vägen mot en hållbar skoindustri

När Fair Trade Center analyserar resultatet av en undersökning och ger rekommendationer till företag utgår vi från fyra grundläggande kriterier, respekt för de mänskliga rättigheterna och miljön, ansvarstagande i leverantörsledet, arbete för levnadslöner och transparens. Fair Trade Centers krav på företag som är en del av föreningens verksamhetsstrategi finns bifogad i sin helhet längst bak i rapporten som Appendix 2. Fair Trade Centers analys av denna studie av skobutikskedjornas hållbarhetsarbete presenteras under tio rubriker, där fem relaterar direkt till enkätundersökningen: "Uppförandekoden", "Leverantörskedjan", "Hållbara inköpsmetoder", "Levnadslön" och "Medbestämmande på fabriksgolvet". Fyra avsnitt avser problemområden som kommit fram under undersökningens gång: "Garverier", "Nya förutsättningar i Kina", "Flerpartsinitiativ eller företagsinitiativ?" och "Hållbarhetsrapportering – en självklarhet?". Men vi börjar med en uppföljning av de rekommendationer Fair Trade Center gav tre av skobutikskedjorna 2008 (alla utom Deichmann).

UPPFÖLJNING AV REKOMMENDATIONER FRÅN 2008

Rena Kläders rapport "Hur skor vi oss?" var ingen rolig läsning för de tre granskade butikskedjorna som alla hade stora brister i sitt hållbarhetsarbete.¹²¹ Ett företag hade ingen uppförandekod överhuvudtaget (Scorett). Två av företagen gjorde inga systematiska kontroller av sina leverantörskedjor (Euro Sko Gruppen och Scorett). Ingen av de tre företagen involverade arbetare i sitt hållbarhetsarbete. Det är givetvis glädjande att Scorett nu har en uppförandekod. Det är även glädjande att samtliga företag numera har ett systematiskt uppföljningsarbete av vissa delar av sin leverantörskedja. Fair Trade Center tycker dock att arbetet går för långsamt och att det är oacceptabelt att uppföljningsarbetet inte omfattar den farligaste delen av leverantörskedjan, garverierna.

UPPFÖRANDEKODEN

Deichmann menar att de använder uppförandekoden som ett verktyg för förbättringar snarare än en förevändning för att avbryta samarbetet med en leverantör, vilket är positivt och något som

---

¹²¹. Rena Kläder (2008)

har potentialen att stärkas av företagets närvaro på leverantörsfabrikerna. Även Nilson Group AB har en liknande skrivelse i introduktionen till sin uppförandekod. Samma företag har också representation i Kina om än bara med en person. Vad gäller innehållet i uppförandekoderna är Deichmann den enda av de fyra granskade butikskedjorna som inte reglerar totalt antal arbetade timmar per vecka inklusive övertid, de övriga kedjorna har ett tak på 60 timmar. Med tanke på att övertid är den vanligaste avvikelserna mot uppförandekoden enligt Deichmann själva är detta något de genast bör rätta till. Scorett är det enda av företagen som hänvisar till en annan organisations uppförandekod, Fair Wear Foundation (FWF). Enligt Fair Trade Center är ägandet av sitt eget hållbarhetsarbete i allmänhet och uppförandekod i synnerhet mycket viktigt. Det finns en risk för otydlighet när ett företag hänvisar till en länk (som dessutom inte leder direkt till koden ifråga) när de ska redovisa vilka krav de ställer på sina leverantörer. Fair Trade Center anser att Scorett bör publicera FWF:s uppförandekod (företrädesvis på svenska) på sin hemsida, alternativt anta en egen uppförandekod baserad på FWF:s kod. Det positiva med FWF:s kod i förhållande till de tre andra är att det är den enda koden som nämner levnadslön, även om den inte anger någon benchmark för vad en levnadslön är, vilket Fair Trade Center anser är en förutsättning för att företaget ska kunna arbeta på ett effektivt och målmedvetet sätt för att höja lönerna. En annan förutsättning för förbättrade arbetsvillkor är rätten till fri organisering. Det är därför förvånande att Nilson Group AB inte väljer att prioritera rätten till fri organisering i sina minimikrav för nya leverantörer. Fair Trade Center uppmanar Nilson Group AB att se över den prioriteringen.

LEVERANTÖRSKEDJAN

Hur långt tillbaka i leverantörskedjan företagens uppförandekod sträcker sig är inte helt enkelt att tyda. Endast Deichmann och Nilson Group AB skriver uttryckligen i sin respektive uppförandekod att den avser samtliga leverantörer i alla led. Här bör de övriga företagen vara lika tydliga. Med det sagt förväntar sig Fair Trade Center att en kod som omfattar "samtliga leverantörer i alla led" leder till att kontroller utförs i alla leverantörsled, i synnerhet i de mest riskfyllda delarna av leverantörskedjan som garverier. På frågan hur långt uppströms i leverantörskedjan kontroller utförs svarar Nilson Group AB och Scorett att kontroller utförs i första ledet (i Nilson Group AB:s fall börjar man utföra kontroller i andra ledet i år), Euro Sko Gruppen

att man gör kontroller till andra ledet. Deichmann uppger att de börjat göra kontroller i andra och tredje ledet. Deichmann meddelar också att de erbjudit hemarbete i sin leverantörskedja på grund av den höga risken för skadligt barnarbete. Fair Trade Center tycker att det är bra att företaget valt att förlägga arbetet till en gemensam samlingsplats så att det är möjligt att säkerställa att inga barn arbetar i produktionen istället för att flytta arbetet till fabriken och då riskera att arbetarna förlorar sin inkomst.

GARVERIER

Fair Trade Centers rapport visar att ingen av de fyra butikskedjorna utför systematiska kontroller av de garverier som förser deras direktleverantörer med läder. Det är också förvånande för Fair Trade Center att tre av fyra företag (alla utom Euro Sko Gruppen) tolkar frågan "Vilka ämnen och processer är de största problemen i produktionen och hur hanterar ni dessa problem?" som att frågan bara handlar om processer hos deras direktleverantörer. På följdfrågan om svaret avser hela skoproduktionen är alla fyra företag överens om att garvningen av läder är det största problemet. För Fair Trade Center indikerar detta att inget av företagen tar fullt ansvar för hela sin leverantörskedja. När det dessutom handlar om en av världens farligaste industrier för både människa och miljö ser Fair Trade Center mycket allvarligt på saken. Deichmann är medlemmar i The Leather Working Group (LWG) som arbetar för goda kontrollfunktioner inom läderindustrin. Det är givetvis bra att branschen själva uppmärksammar brister i deras egen leverantörskedja, Fair Trade Center är dock kritiska till att organisationen inte inkluderar fackföreningar. Det är också en klar svaghet att LWG ännu inte kontrollerat ett enda garveri i Bangladesh. Ett initiativ som LWG får inte ducka för att förbättra villkoren i de länder där tillståndet i läderindustrin är som värst. Ett annat företagsinitiativ som Fair Trade Center kommer att följa är Swedish Shoe Environmental Initiative (SSEI) som Nilson Group AB och Scorett är en del av. Ett enskilt initiativ som Fair Trade Center kommer följa upp är Nilson Group AB:s process att hitta egna materialleverantörer av till exempel läder. Scorett erbjuder som enda företag i undersökningen två miljövänliga varumärken där Läder by Nature endast tillverkas av vegetabiliskt läder. Ulrika Simonsson, CSR-ansvarig på Scorett, säger att efterfrågan är det som bestämmer om sortimentet av vegetabiliskt garvade skor kommer öka. Fair Trade Center är av åsikten att detta är att lägga ett stort ansvar på den medvetne konsumenten

ten. Scorett (och övriga butikskedjor) bör se till att marknadsföra de miljövänliga alternativ de erbjuder för att på så sätt ge konsumenten möjlighet att välja hållbart, annars riskerar den dåliga efterfrågan bli en självuppfyllande profetia. Samarbeten med befintliga oberoende märkningar skulle också vara något som underlättade för konsumenten att göra medvetna val.

NYA FÖRUTSÄTTNINGAR I KINA

Fair Trade Center menar att det är viktigt att butikskedjorna tar hänsyn till de stora variationer i levnadsvillkor som råder i olika provinser i Kina. Det är också viktigt att komma ihåg att stora problem fortfarande kvarstår i landet. Ett grundläggande problem är givetvis det statliga monopolet på facklig organisering, ett annat är lönerna som inte går att leva på. Effekterna av dessa problem blir större i de nya produktionsprovinserna eftersom arbetare har en lägre medvetenhet om sina rättigheter och myndigheterna en mindre vilja att skydda dessa rättigheter just där. Deichmann menar att deras fysiska närvaro på fabriksgolvet i Kina gör att arbetarna är mer benägna att anmäla kränkningar mot uppförandekoden och att det därför heller inte finns något behov av en klagomålsmekanism. Inte heller Euro Sko Gruppen har sett ett behov av en klagomålsmekanism, men företaget funderar samtidigt på varför de inte får feedback från arbetarna. Fair Trade Center vill uppmärksamma företagen på att avsaknaden av klagomål borde ses som tecken på att kanalerna för fabriksarbetarna att framföra klagomål inte fungerar och att företagen bör ta upp detta i diskussioner med leverantören. Fair Trade Center anser att ha en fungerande klagomålsmekanism som utgår ifrån arbetarnas behov är en självklarhet och också en förutsättning för att kunna fånga upp potentiella problem direkt från fabriksgolvet. Endast Nilson Group AB av de fyra undersökta företagen uppger att de systematiskt följer upp att en fungerande klagomålsmekanism finns på plats i deras leverantörsfabriker.

FLERPARTSINITIATIV ELLER FÖRETAGSINITIATIV?

Deichmann är som enda företag som omfattas av undersökningen medlemmar i företagsinitiativet Business Social Compliance Initiative (BSCI). Både Nilson Group AB och Scorett har tidigare varit med i organisationen men lämnat samarbetet. Nilson Group AB anger som orsak till avhoppet att BSCI:s kontroller gjorde att leverantörernas transparens minskade. Företaget uppger

alltså att de får kännedom om fler avvikelser direkt från leverantörerna än genom de kontroller som utfördes av BSCI. Även om Fair Trade Center inser att det blir en tung belastning för fabriker om de utsätts för alltför många kontroller av enskilda köpare visar Nilson Group ABs erfarenhet att ett samarbete med BSCI kräver ett aktivt medlemskap för att fungera effektivt. Att då som Euro Sko Gruppen, utan att vara medlem i BSCI, godta deras kontroller är en risk som kräver noggrann uppföljning och kompletterande åtgärder. En sådan kompletterande åtgärd är givetvis att vara med i ett flerpartsinitiativ vilket Euro Sko Gruppen tillsammans med Scorett är ensamma om att vara. Fair Trade Center är inte emot företagsinitiativ men de kan aldrig ersätta ett fungerande flerpartsinitiativ med representanter från företag, fack och ideella organisationer. Att ha en god kontakt med fackföreningar och ideella organisationer, både i produktionsländerna och här hemma är något som Fair Trade Center är övertygade om gagnar industrin i stort och det enskilda företaget specifikt.

HÅLLBARA INKÖPSMETODER

Samtliga företag är överens om att den ojämna orderingången är ett problem inom skoindustrin, ett problem som leder till omfattande overtidsarbete och osäkra anställningar. Samtliga företag svarar att de vidtar åtgärder för att hjälpa sina leverantörer jämna ut produktionsflödet. Deichmann menar att deras nära samarbete med leverantörerna gör att de kan se till att fylla ut, åtminstone de största leverantörernas, orderböcker under lågsäsong. Ett liknande upplägg redovisas av Nilson Group AB som också betonar partnerskapet med sina direktleverantörer. Euro Sko Gruppen och Scorett uppger att de försöker lägga order på delar av deras bassortiment under lågsäsong. För Euro Sko Gruppens del är den del av sortimentet som är aktuellt för orderläggning under lågsäsong endast en till två procent. Denna andel måste enligt Fair Trade Center vara möjlig att öka. Fair Trade Center anser att de granskade företagen måste ta större ansvar för hur de bedriver sina inköp. Kostnadsfokusering och prispress är traditionella inköpsmetoder som varit en bidragande orsak till några av de vanligaste problemen som kan uppstå i en leverantörskedja vid handel med låglöneländer: orimliga mängder overtid och löner som inte går att leva på. Det är av största betydelse att företag väljer att integrera hållbarhetsarbetet med företagets inköpsmetoder annars riskerar företagen att underminera sitt eget hållbarhetsarbete. Det

finns dessutom en överhängande risk att leverantören får dubbla budskap och att det ställs krav som är omöjliga att förena. Företag måste vara medvetna om att inköpsmetoder som fokuserar på att pressa priser i slutänden bidrar till kränkningar av mänskliga rättigheter.¹²²

LEVNADSLÖN

Löner som inte går att försörja sig på är tillsammans med brist på arbetarrepresentation två grundläggande problem inom tillverkningsindustrin. Som tidigare nämnts är det endast Scoretts eller FWF:s uppförandekod som nämner levnadslön. Problemet med en uppförandekod som inte nämner levnadslön är enligt Fair Trade Centers erfarenhet att företagen stirrar sig blinda på att nå upp till den lagstadgade minimilönen som i ett land som Bangladesh är en fjärdedel av en levnadslön och i Kina hälften. Minimilönen riskerar bli ett tak snarare än det golv det är tänkt att vara. Vidare visar ett uttalat krav på levnadslön i uppförandekoden att företaget prioriterar lönefrågan. Deichmann konstaterar att samtliga direktleverantörer enligt kontrollen betalar ut mer än minimilönen, vilket givetvis är bättre än om de inte gjorde det, men ändå inte tillräckligt bra. Generellt uppger alla företag att de är i begrepp att lära sig mer och kartlägga lönenivåerna i produktionen, Fair Trade Center uppmuntrar givetvis detta men påminner också om att kartläggningar inte sätter mat på arbetarnas bord. En egenhet i Kina som Nilson Group AB lyfter fram som en svårighet för att komma till rätta med både olagliga mängder övertid och låga löner är "piece rate". Fair Trade Center kommer med intresse följa företagets kartläggning av problemet. Förhoppningsvis kan den komma fler fabriksarbetare till nytta än bara de arbetare som tillverkar för Nilson Group AB.

MEDBESTÄMMANDE PÅ FABRIKSGOLVET

Liknande svar som på frågan om de låga lönerna får Fair Trade Center på frågan om åtgärder för medbestämmande på fabrikerna, "vi kartlägger". Även här krävs konkreta åtgärder som utbildningar för både arbetare och arbetsledning. Här är det glädjande att se att tre företag (Euro Sko Gruppen, Nilson Group AB och Scorett) redovisar att de kommit igång med utbildningar på leverantörsfabriker och att intresset för dessa utbildningar är stort. Fair Trade Center anser att dessa utbildningar bör genomföras i nära samarbete med lokala fackliga organisationer och/eller människorätts-

organisationer. Finns det en oberoende part inblandad ger detta insatsen en ökad grad av transparens och trovärdighet. Om inte riskerar utbildningarna att förlora lokal förankring och det finns även en risk att de underminerar redan befintliga försök till organisering och arbetarrepresentation. En stor del av tillverkningsindustrin består av unga kvinnor som ofta har migrerat från landsbygden till staden. I de mest populära produktionsländerna är denna grupp särskilt utsatt vilket enligt Fair Trade Center kräver särskilda åtgärder. Det är därför förvånande att tre av fyra butikskedjor inte har vidtagit några som helst åtgärder för att skydda denna grupp. Det är endast Scorett som uppger att de särskilt tar upp säkerhetsfrågan och möjligheten att göra karriär på fabriken för unga kvinnor under fabriksbesök. Detta är ett område där samtliga företag behöver stärka sitt arbete för att inte riskera att grundläggande mänskliga rättigheter kränks.

HÅLLBARHETSRAPPORTERING – EN SJÄLVKLARHET?

Av de fyra företagen publicerar endast två (Nilson Group AB och Euro Sko Gruppen) årliga offentliga hållbarhetsrapporter. Deichmann menar att de inte vill publicera en hållbarhetsrapport bara för sakens skull. "En hållbarhetsrapport bör bara handla om leverantörskedjan" säger Andreas Tèpest, CSR-manager på Deichmann. Fair Trade Center frågar sig varför Deichmann inte gör just det? Om företaget har en klar idé om hur en hållbarhetsrapport ska se ut borde de föregå med gott exempel, särskilt om man som Deichmann är Europas största skobutikskedja. Att offentligt dela med sig av det företaget gör inom hållbarhetsområdet har flera syften som alla verkar för en mer hållbar skoindustri. Om företaget redovisar vad de gör verkar de för en positiv tävlan mellan företag och medvetna konsumenterna har möjlighet att göra medvetna val. För att se vart man är på väg är det nödvändigt att dokumentera var man kommer ifrån, inget företag skulle komma på idén att inte göra ett årsbokslut för att de vill lägga alla resurser på att tjäna mer pengar. Lika lite ska ett årsbokslut av ett företags hållbarhetsarbete, som en hållbarhetsrapport är, stå i motsats till att lägga resurser på det operationella hållbarhetsarbetet. Öppenhet och erfarenhetsutbyte är något som alla företag lyfter fram i sina enkätsvar som en nyckel för en mer hållbar skoindustri. Om företagen menar allvar borde en offentlig årlig hållbarhetsredovisning vara en självklarhet.

122. Fair Trade Center, Hållbara inköpsmetoder, Cecilia Kennberg (2013)

Rekommendationer

TILL SAMTLIGA SKOBUTIKSKEDJOR

- Skriv in levnadslön i er uppförandekod, ange hur ni definierar den.
- Vidta konkreta åtgärder för att arbetarna i era leverantörsfabriker ska erhålla levnadslön för en normal arbetsvecka på 48 timmar.
- Utför systematiska kontroller av garverier i er leverantörskedja och ta en aktiv roll för en renare garveriindustri.
- Se över era inköpsmetoder för att säkerställa att dessa inte bidrar till kränkningar av arbetarnas rättigheter.
- Verka för att arbetare och arbetsledning på leverantörsfabrikerna genomgår fler utbildningar i arbetarrepresentation. Lyft fram utsatta grupper som unga kvinnor och migrantarbetare.
- Säkerställ att arbetarna på leverantörsfabrikerna har tillgång till säkra och rättighetsbaserade klagomålsmekanismer.
- Öka utbudet av miljövänliga skomodeller.

FÖRETAGSSPECIFIKA REKOMMENDATIONER

Deichmann

- Sätt ett tak för totalt antal arbetade timmar inklusive övertid i er uppförandekod.
- Gå med i ett flerpartsinitiativ som inkluderar företag, fack och ideella organisationer.
- Arbeta för att involvera fackföreningar i The Leather Working Group samt att organisationen kontrollerar garverier även i Bangladesh.
- Publicera en årlig offentlig hållbarhetsredovisning.

Euro Sko Gruppen

- Lyft garveriproblematiken inom Initiativet for Etisk Handel.
- Ta fram miljövänliga modeller, bland annat modeller tillverkade av vegetabiliskt garvat läder. Se över möjliga märkningsalternativ.
- Utöka den del av ert bassortiment som ni orderlägger under lågsäsong för att underlätta för era leverantörsfabriker att i högre grad kunna erbjuda sina anställda fasta anställningar och även undvika onödig övertid.

Nilson Group AB

- Gå med i ett flerpartsinitiativ som inkluderar företag, fack och ideella organisationer.
- Prioritera rätten till fri organisering i era minimikrav för nya leverantörer.
- Involvera garveriproblematiken i SSEI och öka transparensen i projektet.
- Ta fram miljövänliga modeller, bland annat modeller tillverkade av vegetabiliskt garvat läder. Se över möjliga märkningsalternativ
- Dela med er av era erfarenheter från kartläggningen av problematiken med ”piece rate” i Kina och verka för att arbetarna får en levnadslön.

Scorett

- Publicera Fair Wear Foundations uppförandekod samt er Brand Performance Check direkt på er hemsida.
- Utför systematiska kontroller bortom första ledet i er leverantörskedja.
- Involvera garveriproblematiken i SSEI och öka transparensen i projektet.
- Lyft garveriproblematiken inom ramen för Fair Wear Foundation och utnyttja de resurser som finns i organisationen på området.
- Publicera er hållbarhetsredovisning offentligt.

REKOMMENDATIONER TILL KONSUMENTER

- Fråga vilka arbetsvillkor arbetarna i produktionen har.
- Fråga efter företagets uppförandekod och vilken policy de har gällande levnadslön.
- Fråga var lädret i skorna kommer ifrån.
- Fråga efter skor som särskilt respekterar mänskliga rättigheter och miljö i produktionen.
- Fråga efter vilken miljöpåverkan de skor du har tänkt köpa har.
- Fråga efter kromfria skor i butiken.
- Välj i största möjliga mån de miljövänliga alternativ som finns.
- Använd dina skor längre.
- Fråga om de skor du tankar köpa innehåller något av ämnena på REACH:s kandidatlista.
- Fråga din lokala återvinningscentral hur du ska göra när det är dags att slänga dina skor.

Appendix 1

GRANSKNING AV SKOBUTIKSKEDJORS HÅLLBARHETSARBETE – FAIR TRADE CENTER

(denna enkät avser produktion av egna varumärken om inte något annat nämns)

Allmänna frågor

1. Hur många butiker har ni i Sverige?
2. Hur stor var er omsättning i Sverige under 2013?
3. Hur stor andel av er försäljning utgörs av egna varumärken?

Uppförandekoden

4. Har ni en uppförandekod som täcker in både sociala och miljömässiga aspekter (bifoga eller hänvisa) och på vilka internationella konventioner vilar den?
5. Om ja-fråga 4. Omfattas era leverantörer av uppförandekoden, i sådana fall hur långt ner i leverantörskedjan?

Leverantörskedjan

6. Hur många leverantörer har ni (första ledet)?
7. I vilka länder finns era leverantörer och hur är de fördelade procentuellt?
8. Om ja-fråga 4. Följer ni upp er uppförandekod med leverantörskontroller?
9. Om ja-fråga 8. Hur långt ner i leverantörskedjan genomförs kontroller?
10. Om ja-fråga 8. Genomförs kontrollerna av interna eller externa auditörer och hur ser fördelningen mellan interna och externa kontroller ut?
11. Om ja-fråga 8. Genomför ni både föranmälda och oanmälda kontroller, hur fördelas dessa procentuellt?
12. Om ja-fråga 8. Genomför ni intervjuer med arbetare under leverantörskontroller och hur går dessa intervjuer till?
13. Om ja-fråga 8. Hur många av era leverantörer kontrolleras under ett år och hur ofta kontrolleras varje enskild leverantör?
14. Om ja-fråga 5. Vilka är de vanligaste brotten mot er uppförandekod i leverantörskedjan?
15. Om ja-fråga 8. Hur går ni till väga när ni hittar brott mot er uppförandekod vid leverantörskontroller?
16. Känner ni till från vilka garverier lädret i era skor kommer ifrån, om ja- från vilka länder?
17. Om ja fråga 8. Gör ni kontroller även av de skor som ni inte tillverkar under eget varumärke?

Kommunikation av hållbarhetsarbete

18. På vilken nivå i er organisation ligger CSR-ansvaret?
19. Om ja-fråga 4. Hur kommuniceras uppförandekoden, internt och externt och till vilka intressenter kommuniceras den?

20. Gör ni en årlig hållbarhetsredovisning och i sådana fall sedan vilket år?
21. Om ja-fråga 20. Gör ni er hållbarhetsredovisning enligt Global Reporting Initiative (vilken tillämpningsnivå)?
22. Om ja-fråga 20. Hur kommuniceras hållbarhetsredovisningen, internt och externt och till vilka intressenter kommuniceras den?

Möjlighet att påverka

23. Kan ni ge exempel på åtgärder ni har genomfört för att möta följande utmaningar i er leverantörskedja? (motivera gärna varför/ varför inte samt val av metod):
  - A. Stora variationer i orderflödet som leder till otrygga anställningsformer.
  - B. Svårigheter för arbetarna att organisera sig fackligt.
  - C. Arbetare saknar tillgång till en säker klagomålsmekanism.
  - D. Den lagstadgade minimilönen i produktionsländerna utgör sällan mer än 50 % av en lön som täcker en arbetares basbehov.
  - E. En stor andel av de som tillverkar skor är unga kvinnor som ofta är migranter.
24. Säljer ni skor med sociala- och/eller ekologiska märkningar eller certifieringar? (vilka)
25. Hur upplever ni efterfrågan av skor med sociala- och/eller ekologiska märkningar eller certifieringar? Är efterfrågan större, mindre eller oförändrad jämfört med för fem år sedan?
26. Vilka samarbeten inom hållbarhetsområdet (socialt- och/eller miljömässigt) är ni aktiva i?

Miljömässigt ansvar

27. Vilka ämnen och processer är de största problemen i produktionen och hur hanterar ni dessa problem?
28. Har ni en Restricted Substance List och hur sker urvalet till denna lista (bifoga eller hänvisa gärna)?
29. Kontrollerar ni miljöpåverkan i produktionen av era skor, hur går kontrollen till?
30. Om ja-fråga 29. Ingår rening av avloppsvatten i kontrollen av produktionen?
31. Om ja-fråga 29. Hur kommuniceras informationen om farliga ämnen och processer i tillverkningen av era skor och till vilka kommuniceras informationen?
32. Säljer ni läderskor av eget märke som är tillverkade av vegetabiliskt garvat läder, hur stor andel av de läderskor ni tillverkar utgör dessa?
33. Hur stor andel av de läderskor ni låter tillverka tror du är av vegetabiliskt garvat läder år 2020?

Fyll i svaren i dokumentet efter respektive fråga med en avvikande färg, t ex röd

Skicka in svaren senast den 22 april till charlie@fairtradecenter.se. Vänligen respektera inlämningsdatumet då vi vill ha tid att komplettera med uppföljningssamtal så att resultatet blir rättvisande.

Tveka inte att kontakta mig om ni har några frågor, 08-643 43 64 eller charlie@fairtradecenter.se

Tack på förhand för ert deltagande!

Appendix 2

FAIR TRADE CENTERS KRAV PÅ FÖRETAG

När FTC ställer krav på företag och deras verksamhet sker det utifrån följande grundläggande kriterier:

1. Respektera de mänskliga rättigheterna och minimera miljöpåverkan

Företag har ett ansvar att respektera de mänskliga rättigheterna som de fastslås i följande internationella instrument:

- FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna
- Internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter
- Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter
- ILO:s (International Labour Organization) åtta kärnkonventioner om mänskliga rättigheter i arbetslivet. Dessa konventioner omfattar organisationsfrihet och kollektiv förhandlingsrätt, förbud mot olika former av diskriminering och tvångsarbete samt minimiålder för arbete och förbud mot de värsta formerna av barnarbete.

Företag har även ett ansvar för att minimera sin miljöpåverkan, och ska följa försiktighetsprincipen vad gäller miljörisiker.

2. Ta ansvar i leverantörsledet

Enligt FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter har företag ansvar för att förhindra eller begränsa negativ påverkan på de mänskliga rättigheterna som de är inblandade i genom sina affärsförbindelser med andra parter. Termen affärsförbindelser avser även aktörer i leverantörskedjan bortom det första ledet. Företagen bör genomföra en konsekvensanalys (due diligence) som omfattar negativ påverkan på de mänskliga rättigheterna i leverantörskedjan. När företag har ett stort antal leverantörer bör de identifiera allmänna områden där risken för negativ påverkan på de mänskliga rättigheterna är som störst och prioritera dessa områden. I de fall företag har bidragit till kränkningar av mänskliga rättigheter är de skyldiga att gottgöra de drabbade.

3. Arbeta för levnadslöner

Enligt FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna och den internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter har arbetstagare rätt till ersättning som ger honom eller henne och hans eller hennes familj möjlighet till en människovärdig tillvaro. Företag har ansvar för att arbetstagare i den egna verksamheten och i leverantörsledet har löner som räcker till den anställde och dennes familjs grundläggande behov såsom mat, rent vatten, husrum, kläder, utbildning för barn, sjukvård och sparande.

4. Garantera insyn och öppenhet

Det ska vara möjligt för konsumenter att få information om hur produktionen av olika varor och tjänster går till. Enligt FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter är en viktig del av företagets arbete med att visa att de respekterar de mänskliga rättigheterna att kommunicera och ge presumtivt utsatta personer eller grupper och andra relevanta parter insyn och möjlighet till ansvarsutkrävande.

Källförteckning

ENKÄTER OCH MAILKORRESPONDENS:

Burman, Jonna, CSR-kordinator Nilson Group AB, enkätsvar (140416)
Hedström, Linda, Kanslichef Stil, mailkorrespondens (140328)
Lie, Tone Cecilie F., CSR-manager Euro Sko Norge AS, enkätsvar (140409)
Lie, Tone Cecilie F., CSR-manager Euro Sko Norge AS, mailkorrespondens (140522)
Lindström, Åke, produktionschef, Tärnsjö Garveri, mailkorrespondens (140424)
Simonsson, Ulrika, CSR-ansvarig Scorett, enkätsvar (140425)
Svensson, Eva-Lena, inköpschef Scorett, mailkorrespondens (140516)
Tepest, Andreas, kvalitetschef Deichmann, enkätsvar (140416)
Tepest, Andreas, kvalitetschef Deichmann, mailkorrespondens (140528)

INTERVJUER:

Burman, Jonna, CSR-kordinator Nilson Group AB (140424)
Lie, Tone Cecilie F., CSR-manager Euro Sko Norge AS (140428)
Lindström, Åke, produktionschef, Tärnsjö Garveri (140325)
Simonsson, Ulrika, CSR-ansvarig och
Svensson, Eva-Lena, inköpschef Scorett (140430)
Tepest, Andreas, kvalitetschef Deichmann (140428)
Wong, May, koordinator Globalization Monitor (140414)

HEMSIDOR:

Blacksmith Institute: www.blacksmithinstitute.org
Business Environmental Performance Initiative: www.bepi-intl.org
Business Insider: www.businessinsider.com
Business Social Compliance Initiative: www.bsci-intl.org
CADS – Cooperation at DSI: www.cads-shoes.com/en/index.html
Carbon Performance Improvement Initiative: www.cpi2.org
China Labour Bulletin: www.numble.com/PHP/mysql/clbmape.html, www.clb.org.hk
Dagens Handel: www.dagenshandel.se
Deichmann: www.deichmann.com
English People Daily: english.peopledaily.com.cn
Ethical Trading Initiative: www.ethicaltrade.org
European Chemicals Agency: echa.europa.eu
European Commission: ec.europa.eu/ecat/
Euro Sko AS: www.eurosko.se
Fair Labor Association: www.fairlabor.org
Fairtrade Sverige: fairtrade.se/
Fair Wear Foundation: www.fairwear.org
Financial Times: www.ft.com
Flickr: www.flickr.com/commons
Globalization Monitor: www.globalmon.org.hk/
Green Cross International: www.gcint.org
Green Cross International och Blacksmith Institute: www.worstpolluted.org

Habit Sko & Mode: www.habit.se
Hallands Nyheter: hn.se
Hivos: www.hivos.nl
International Labour Organization: www.ilo.org
ISPO Newsblog: www.newsblog.ispo.com
Kemikalieinspektionen: www.kemi.se
KRAV: www.krav.se
The Leather Working Group: www.leatherworkinggroup.com
Nilson Group AB: www.putfeetfirst.com
Regeringskansliet: www.regeringen.se/content/1/c6/20/90/82/feab2346.pdf
Students And Scholars Against Corporate Misbehaviour (SACOM): sacom.hk
Satra Technology: www.satra.co.uk
Scorett AB: www.scorett.se
Skoindustrimuseet: www.skoindustrimuseet.se
Stockholm International Water Institute: www.swedishwaterhouse.se
Sweden Textile Water Initiative: www.siwi.org
Swedish Shoe Environmental Initiative: ssei.se
Svensk Miljömärkning AB: www.svanen.se/EU-Ecolabel/
Swerea IVF: extra.ivf.se
Sveriges Television AB: www.svt.se
TAOS: www.taosnetwork.org
Want China Times: www.wantchinatimes.com
Virke: www.virke.no

RAPPORTER:

Blacksmith Institute/ Green Cross, The Worlds Worst 2013:
Top Ten Toxic Threats, Angela Bernhardt och Nathalie Gysi (2013)
European Commission, REACH in brief (2007)
Fair Trade Center, Cecilia Kennberg, Hållbara inköpsmetoder (2013)
Human Rights Watch, Toxic leather (2012)
LO-TCO Biståndsnämnd, Mänskliga rättigheter i arbetslivet –
ILO:s 8 kärnkonventioner (2010)
Naturskyddsföreningen, Andreas Provodnik, Bad shoes stink, (2009)
Rena Kläder, Hur skor vi oss?, Andreas Lönnqvist och Niclas Rolander (2008)
Ruggie, John, Guiding Principles on Business and Human Rights:
Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework (2011)
Swedish Chambers: Market brief, Focus on the Swedish market –
Footwear and parts (2011)
Swedwatch, Svenska skor ger spår i miljön, Maria Engvall (2009)
Svensk Handel, Miljökrav för textilier och skor, Inger Soldéus (2010)

ÖVRIGA KÄLLOR:

Deichmann, Code of Conduct (2001)
Fair Trade Center, Verksamhetsstrategier för Fair Trade Center från 2014 (2014)
Fair Wear Foundation, Brand Performance Check, Scorett 2012 (2013)
Fair Wear Foundation, FWF Code of Labour Practices
Euro Sko AS, Code of Conduct
Initiativet Etisk Handel, Member Reporting for Euro Sko AS (2013)
Nilson Group AB, Hållbarhetsredovisning 2012 (2013)
Nilson Group AB, Minimum requirements & Code of conduct (2011)
Scorett, Social Report 2012 (2013)
Svensk Handel Stil, Stilindex, januari 2014
Sveriges Television AB, Agenda (130519)
TV4, Kalla Fakta, Läderslavarna (131208)
Tärnsjö Garveri, En film om läder (2009)

FAIR TRADE CENTER

TEL: +46 (8) 6434364 | INFO@FAIRTRADECENTER.SE